

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

JANUAR 1982 NUMMER 1

Indhold

Helge Haystrup: Tre krigsdagbøger 1914-16	1
P. Hansen: En dansker bliver tysker	9
Bjørn Svensson: De fatale afstemningsregler	13
Lise G. Bertelsen: Fra Haderslev-Bagernes Laugslade	20
Kursus for slægts- og lokalhistorikere	22
Aksel Gyldenkærne: En analfabet i Hjerndrup	23
Bog anmeldelser	25
Grænselandsdagbog	29

Bøger, der bør stå på hver sønderjysk boghylde!

Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvigs seneste udgivelser:

Egernførde bys historie. Red. af Harald Jørgensen, Frants Thygesen og O. M. Olesen. 291 s., ill., 130,- kr.

Fremstillingen lægger hovedvægten på Egernførdes historie fra oldtid til i dag. Hertil kommer spændende kapitler om stednavne, kirkekunst, fajanceproduktion og retshistorie. Det er den første sammenfattende redegørelse for denne sydslesvigiske bys historie.

Jane Bossen/Helge Krempin: Granit i Angel. Romansk stenhuggerkunst i et sydslesvigsk landskab. 93 s., ill. 150,- kr.

I dette billedværk, der har fået prædikaten »Godt bogarbejde 1980«, præsenteres optagelser af de granitkirker i Angel, hvor granitten dominerer arkitekturen eller er anvendt som materiale i relieffer og døbefonte. J. Bossen beskriver granittens funktion i middelalderens kirkekunst. Bogen er en grafisk lækkerbisken; en anmelder skrev: »På visit i skønhedens rige«.

Carsten R. Mogensen: Dansk i hagekorsets skygge. Det tredje rige og det danske mindretal i Sydslesvig 1933-1939. 374 + 69 s., ill., indbd., 183,- kr.

Dette grundlæggende værk om det danske mindretals kår i det nazistiske Tyskland bygger på et omfangsrigt materiale. Mogensen beskriver nazisternes dobbeltspil og mindretalsledelsens ihærdige fra-sag-til-sag-politik på hjemmefronten i Flensborg og Kiel samt Jacob Kronikas utrættelige indsats i Berlin.

Carsten R. Mogensens bog er et centralt værk om nazistisk politik, om Sydslesvigs historie og om det danske mindretal i Tyskland.

Johann Runge: Sønderjyden Christian Paulsen. Et slesvigsk levnedsløb. 350 s., ill., indb., 122,- kr.

I januar 1832 besvarede flensborgeren Chr. Paulsen (1798-1854) U. J. Lornsens »slesvigholstenske« stridsskrift fra 1830, og dermed tog han forsvarskampen op for de danske sønderjyders kulturelle og politiske ligeberettigelse med de tyske slesvigere og for hertugdømmet Slesvigs nære tilknytning til kongeriget Danmark. Runge gør udførligt rede for Paulsens familiebaggrund, hans studieår i Tyskland og Danmark, hans ægteskaber, hans professorgerning ved Kiels universitet og hans politiske indsats og forfatterskab. »Runge har skrevet bogen om Chr. Paulsen, simpelt hen bogen. Den fænger ved sin klarhed og sit emne. Denne bog bør rives væk«, skrev I. Th. i Flensborg Avis.

Bøgerne er i kommission hos PADBORG BOGHANDEL, Nørregade 16, 6330 Padborg, tlf. (04) 67 31 08, men kan naturligvis bestilles hos enhver boghandler nord og syd for grænsen.

Kaptajn og teglværksejer Thomas August Ebeling, Egersund. F. i Gråsten 27. 8. 1832, d. Egersund 9. 9. 1904.

Tre krigsdagbøger 1914-1916

AF HELGE HAYSTRUP

Sognepræst, lic. theol. Helge Haystrup, Hellevad, har fundet sin morbrors krigsdagbøger fra første verdenskrig frem. Den unge sønderjyde, der faldt i krigen, giver en skildring af soldatens hverdag i Helvedes forgård.

Vort teglværk i Egersund lå yderst ude mod den blå fjord. Fra havens stejle skrænter kunne man se helt ind til Flensborg med de høje kirketårne og marinestationen Mørvig.

Oldefar, kaptajn Thomas August Ebeling (1832–1904) blev i dec. 1863, i St. Olave's Church, London, viet til datteren fra det dansksindede skovriderhjem i Gråsten, Auguste Dorothea Grotrian, og købte kort tid efter »Det gamle teglværk« i Egersund, hvor han nedsatte sig som skibsmægler og teglværksejer.

Selv stammede han imidlertid fra en familie, der i generationer havde været knyttet til Augustenborgerne, og var som følge deraf ivrig slesvig-holstensk separatist. Fra hans tid havde vi flere tyske flag, der nok blandt andet har været hejst, når kejserfamilien sej-

lede gennem det smalle sund på vej til Gråsten Slot. Ude i morfars huggehus fandt min ældre bror og jeg engang i trediverne tillige en gammel rød-blå-hvid oprørsfane, som vi intetanende, men utilgiveligt riggede til som hængekøje ude i haven.

Den gamle teglværksgård og dens omgivelser var for os, børnebørnene fra Århus, et fuldendt ferieparadis. Men samtidig med at vi nød feriens glæder, blev vi indfanget af fødestavnens charme og ejendommelighed. Minderne vælder frem: Den morsomme færgespram med Fordmotoren, det summende liv på havnen, den gamle gård med minderne om oldefars Kinatogter, morfar på vej til »Bierstunde« på kroen sammen med byens andre gamle herrer, mormor ivrigt optaget af at gøre madkurven klar til en munter picnic ad fjordvejen til Rønshoved eller Sønderhav i den lyse faeton, og således kunne man blive ved længe.

Livet havde imidlertid også en anden, mere dyster side. Mormor var altid klædt i sorg. Og flere gange hver sommer kørte vi op til Broager kirkegård for at lægge blom-

ster ved mindehøjens sten for hendes eneste søn, der var kommet med i krigen som nybagt student og i sommeren 1916, kun 22 år gammel, var faldet på Vestfronten syd for floden Somme i Nordfrankrig. Dette tab havde nær kostet morfar hans stilling som amtsforstander; for fra nu af nægtede han at flage ved de tyske sejrsmeldinger. De kunne have deres krig for sig selv. Han ville i hvert fald ikke være med mere.

Skønt udgået fra et dansksindet hjem (hans far var med til at oprette Gråsten Bank) i Rinkenæs blev morfar gennem den lange militærtjeneste som hestgardist (Garde du corps, de hvide kyrasserer) og ved sit giftermål med Thomas Ebelings eneste overlevende barn draget over i den tyske, og øjensynligt noget »finere« lejr. Han »arvede« fra sin svigerfar hvervene som Gemeinde- og Amtsvorsteher, som han imidlertid forvaltede på sin egen vennesele og godmodige måner, hvad der nu og da indbragte ham skarpe reprimander fra landråd Schönberg i Sønderborg, f.x. da amtsforstanderne ved krigsudbruddet fik besked om at indberette alle suspekter danskere (hvad der jo medførte en hel bølge af arrestationer), og morfar troskyldigt opgav, at dem havde han ingen af. Desuden havde morfar hjulpet en del – også dansksindede – familiefædre til at slippe for krigstjeneste. Det var de glade for; jeg husker således, hvordan vor lokale, ivrigt danske Magnus-barber altid under klipningen fortalte os om, hvor herlig en mand morfar var, – og da vi var hans børnebørn, blev vi klippet gratis.

Dansk og tysk skulle for morfar leve sammen i fred. Derfor afviste han alle taktløse provokationer, som ikke mindst Hitlertiden havde så mange af. Da gården således i 1944/45 fik en besætning af tyske soldater, der rejste en flagstang til Hagekorsflaget foran gården, blev den gamle 80-årige mand vred og gik ud og tog flagstangen ned. Overfor truslen om Gestapo svarede han, at han vel aldrig havde hejst det danske flag; men

han ville heller ikke finde sig i, at man hejste det tyske. Dette mandemod gjorde ham endnu mere elsket af hans kære Egernsundere.

Og mormor sad ofte om eftermiddagen på dagligstuens »forhøjning« ved sybordet med morbrors breve fra fronten, fordybet i sine minder.

Brevene tog hun med sig i graven. Men mor arvede tre efterladte krigsdagbøger, minder om en ung sønderjydes oplevelser i den 1. verdenskrig.

Ligesom brevene til hjemmet er også onkel Augusts krigsdagbøger skrevet på tysk. Sammen med sin ven og klassekammerat, den senere danske nazistfører Frits Clausen, som man dengang på gymnasiet i Flensborg kaldte »den lille dansker«, sværmede August Paulsen imidlertid for dansk litteratur, som han naturligvis læste på dansk, og de to store drenge foretog blandt andet sammen en uforglemmelig rejse op til Skagen.

Den første dagbog

Den første dagbog er fra april 1915 og skrevet under afløsning i Blérancourt. Den unge student har siden slutningen af oktober, da rekrutuddannelsen i Flensborg var afsluttet, gjort tjeneste i en fremskudt skyttegrav på Vestfronten. Nu endelig nærmer afløsningsens time sig, og alle er glade:

»Den 6. april om aftenen bliver vi afløst i skyttegraven. Det regner stærkt. Det blæser. Vi ligger i en lyttepost derude foran pigtråden og bander, fordi det 85. regiment afløser os så sent. Først halv ét er de der. Gennem regn og mudder går det nedad til landsbyen, og kl. halvt to drager vi af sted. Regnen tager til. Vejen er forfærdelig. Og dog går det rask med fuld oppakning op ad bjerget til Moulins, og over Nampal til Blérancourt. Det er en hård tur. Regnen, denne frygtelige franske regn. Vi hader den, som englænderne gør det. Endelig er vi fremme kl. 4, gennemblødte og beskidte. Vort kvarter er skidt. Vi vikler os, så godt vi kan det, ind i vore tæpper. Vi ligger tæt sammen, bli-

Frieda Auguste Paulsen og August Paulsen. Frieda var født 1890 i Egersund, og døde samme sted februar 1959. Hun blev gift med 1. maskinmester på S/M »Bretagne« Hagge. August var født i Egersund 17. 11. 1893.

ver varme og sover snart ind, overmandede af træthed“.

De følgende dage går med at få vasket og tørret tøjet. Der bliver tid til at blive barberet og til snak med civilbefolkningen. Så begynder tjenesten igen. Morbror bliver udtaget til at sprede møget fra latrinerne. Et eftertragtet job, kortvarigt og med mulighed for udflugter i den skønne natur, hvor foråret står i fuldt flor. »Hjertet glemmer, at der er krig. Det synger«. Man hygger sig på soldaterhjemmet. Endnu har man ikke rigtig smagt krigens alvor. De unge mennesker bliver forkælet med masser af breve, cigaretter og frikadeller. Nordslesvigerne mener, at der snart bliver fred:

»Jeg tænker ofte over mine nordslesvigske landsmænds skæbne«, står der i dagbogen d. 1. april.

2. dagbog

I løbet af sommeren er han hjemme på orlov

og derefter på underofficerskole. Først i september træffer vi ham på ny ved fronten ved Aisne og i Champagne som vicefeldwebel. Krigens trækker i langdrag, alt er håbløst og krigsførelsen grusom og blodig. Dette er stemningen bag den 2. krigsdagbog fra september til 10. december 1915.

Tilbagekomsten til gravene foran Blérancourt har ikke kunnet fylde nogen med patriotisk begejstring. I løbet af sommeren har franskmændene tilbagerobret et stykke af de tyske stillinger og presser stadig på med minegange og håndgranater. Tyskerne svarer igen med samme mønt. Det er blevet en stillingskrig, hvor spaden er det vigtigste våben.

Skyttegravene skal gøres bredere og dybere med henblik på vinteren: »Nu sætter det ind med regn, vi er rasende. Fjendens ild er som før, ingen infanteriild, nu og da tordner artilleriet, der kæmpes mest med granater og lufttorpedos. I dag havde vi 3

døde og 6 sårede. Vi sidder i dækning, da et »kattehovede« (en fransk granat) kommer susende. Jeg hører stønnen, kryber ud, alt er fuldt af gul røg, jeg raver fremad. Uophørligt slår granaterne nu ned. På gulvet ligger en ukendt mand. Jeg slæber ham med mig ind i en overdækket gang. Med pulsslaget sprøjter hans blod ud i en tyk stråle, på mine hænder og på min kappe. Snart er han død, med hovedet i mit skød. Jeg tænder lommelampen, det er min ven, kunsthistorikeren Elkan fra Hamborg. En fuldtræffer i hovedet. Et stort hul i højre side af ansigtet. Det griber mig, jeg ryster, allehånde tanker farer gennem mit hovede. – Dagen efter bliver vi afløst«.

Den egentlige krig foregår dog mod sydøst, i Champagne, hvor franskmændene kæmper voldsomt for at bryde igennem de tyske stillinger. I Blérancourt går der ganske grundløse rygter om, at hele regimentet skal opløses og sendes til Serbien. Træn og artilleri pakker sammen. Snart også infanteriet. Men turen går kun gennem de nu så trøstesløse slugter i Aisnedalen til Autreville.

»I Autreville fik jeg et enkelt, men venligt kvarter hos en fattig familie, hvor manden havde været hjemmefra siden krigsudbruddet. Ingen havde hørt fra ham siden. Konen har tre børn, to småpiger og en yndig backfish på 17. Vi er naturligvis snart fyr og flamme, især da hun er beskeden, anstændig og på sin vis tilbageholdende, hvad man ellers ikke finder ret ofte hos de franske kvinder. Hun er meget sød imod os, henter æg og mælk og æblevin. Vi betaler hende godt og giver dem kiks, tvebakker og chokolade. De drikker af vor kaffe, spiser af vort rugbrød og mad. Vi følte os rigtig hjemme i den gamle rønne. Endelig – efter lang tids forløb – kan man sove i en rigtig seng. Og så kan jeg alligevel ikke sove. Vi må først vænne os til det civile liv igen. Her er rart. Om aftenen drikker vi æblevin og synger. Alt er dejligt – især den unge pige. Skade at jeg ikke kan nok fransk til at fri til

hende. Jeg holder af hende, selvom jeg end ikke får trykket et kys på hendes læber«. Næste dag, den 13. oktober: »I dag går det videre. Vi må tage afsked«.

En uge efter er morbrors kompagni ved fronten i Champagne. Men den store krig kan altså også give rum for et lille romantisk møde.

Champagne, berømt for sine vinmarker og sin skønne, frugtbare natur, er forvandlet til en ørken med sønderskudte landsbyer, morads og elendighed. Soldaterne overnatter i jordhuller. Overalt ligene fra oktoberslaget, mest sorte zuaver. Det tunge franske artilleri lyner og larmer omkring dem. Men de kommer vel frem til deres bestemmelsessted:

»Skyttegraven er ikke så ringe, som det er blevet fortalt os. I hvert fald ligger vores styrke forholdsvis godt. Vi ligger i skoven, – hvis man da kan kalde træstumper, væltede træer, stammer hulter til bulter, buske og nedskudte grene for skov. Det er et ondt virvar derude ved graven. Mellem resterne af den stivnede skov, pigtrådsspærringerne og de spanske ryttere ligger der utallige faldne. Alle sorte franske. Med hovedet i jorden og de åbne øjne stirrende op mod himlen. Tornystre, opplantede sidevåben, geværer, lædertøj ligger mellem ligene. Det er et mørkt billede«.

Den tyske skyttegrav er som et stort hul i kalkklipperne. Anderledes tarvelig end ved Aisne. Kun 100 meter borte ligger de franske stillinger. Her er en livlig flyvning med angreb fra begge sider og flittig brug af maskingeværer – dog i reglen uden større resultat.

Efter 14 dage ved frontlinien kommer der afløsning, og glade marcherer de tilbage til en teltlejr i skoven, hvor tiden går med at grave reservestillinger og med at læse romaner. Og om aftenen:

»Lejrbålene flammer. Vi sidder rundt om ilden. Vi feltsoldater i grå kapper med kraverne knappet højt op, hænderne i lommen, dasker omkring. Kaster os ud i sang, fortæl-

ler historier. Her er stilhed, ro og leen. En mundharpes sprøde lyd høres. Det lyder godt. Man glemmer de tunge dage, som kommer. Man lever i nuet, ubekymret om morgendagen. Det er så uendelig værdifuldt og godt«.

Men fra det glade lejliv går turen snart tilbage til skyttegravene. En uge senere deltagere morbror i et tysk fremstød. Et par tøndere ingenmandsland skal besættes, så den tyske skyttegravsline kan blive rettet ud. Det lykkes, i nattens mulm og mørke bliver »sækken« skåret af trods livlig beskydning med franske shrapnels.

I denne forholdsvis rolige periode går tanker ofte hjemad, mod bøgerne og mod fremtidens studier. Han vil til Berlin, München og København. Han er træt af krigen, bange, deprimeret af alle disse granathuller og stinkende lig. Dagbogen fortæller om kammeraterne, om samtaler, levnedsløb og filosofien, men om ikke andet bringer lusene ham snart tilbage til den triste virkelighed:

»Jeg er fortvivlet, fuld af lus som et svin. Daglig gennemsøger jeg mit linned og mine klæder, finder 8, 10, 15 af dem. Ja, i dag er jeg oppe på omkring de 30. Hvor er det dog modbydeligt. Og der er intet, der hjælper. Det klør især om natten, man kan ikke sove, men kaster sig frem og tilbage. Jeg fyldes af vrede og modbydelighed. Var denne forbandede krig dog snart forbi. Man er mere beskiddet end et kreatur«, står der den 12. november.

Det år bliver det tidligt vinter. Soldaterne døjer med blæst og sne. Og med forfrysninger i benene. Der er ingen ovne i skyttegravens »rævehuller«. Det er kun, når trommen går og forkynder, at de skal op og til angreb på de franske stillinger, man kan glemme kulden. Inden angreb skal der dog graves løbeganget ind mod fjendens linier. Dette arbejde sker mest om natten, for at franskmændene ikke skal se dem. Det er hårdt arbejde. Mange rammes af tilfældige skud, an-

dre af miner, der eksploderer i ingenmandslandet. Den tyske ledelse er blevet træt:

»Man forlanger meget af os. Men der er intet system. Officererne er på orlov, og deres stedfortrædere er ikke inde i, hvad der skal ske. Det er let at forlange ovenfra, at få det udført er sværere«, hedder det 1. december.

Så sker det. Tyskerne vil erobre et højdedrag. Trommerne hvirvler. Det går fremad i løb, først gennem løbegrave, så op ad skråningen til bakkens top, hvor de graver og hakker sig lidt dækning, begyndelsen til nye skyttegrave og fortsat stillingskrig.

»Men derude foran graven, hvor løbegravene ligger, er der fuldt af lig. De ligger også på skråningen i massevis, og der er lemlæstede. Vi kommer ind på livet af dem derovre, men må nærmere. Altså nye løbegrave. Der arbejdes ivrigt på begge sider. Snart ligger man lige overfor hinanden – i ro, blot med de kendte chikanerier. Indtil der en dag påny bliver trommet til angreb – mens Døden fløjter til – og Djævelen ler«.

Den ene efter den anden af morbrors venner forsvinder, nogle er faldet, andre er hårdtsårede:

»Jeg bliver mere og mere ensom herude. Stadig hjemme, eneste lyspunkt er posten fra Egersund, og afløsningerne, når kompagniet går tilbage til reserven«.

Morbror slutter sin 2. dagbog med at konstatere, at der egentlig ikke stod så meget om krigen i den:

»Dagbogsskriveriet er for mig en flugt fra den rå virkelighed, en sætten-mig-tilbage til verden, som den var før. Mit skriveri må bedømmes ud fra denne synsvinkel, og ikke som et spejl af vort liv herude«.

Med disse ord sendes dagbogen hjem. Hvem kunne da vide, at han kun skulle leve et halvt år til og kun skulle nå at fylde en 3. dagbog med sine oplevelser?

3. dagbog

Uden tvivl har morbror August, dengang

han fra skyttegraven i Champagne øst for Reims sendte sin 2. dagbog hjem, ønsket, at det i stedet var ham selv, der drog hjem til den lille teglværksby ved Flensborg Fjord. Så meget mere som det nu går mod jul.

Hans 3. dagbog har optegnelser fra midten af december 1915 til midt i april 1916. Så ebber hans skrivelyst ud. De djævelske kampe om Verdun er da i fuld gang, og hele fronten i Champagne står i flammer.

Men i december 1915 er der endnu forholdsvis roligt. Kompagniet har fået en ny løjtnant, en postassistent fra Sachsen, der ved sin nidkærhed snart bliver almindelig forhadet blandt sønderjyderne. De indretter sig i afløsningslejren i et lille skur for sig selv. Hygger sig, nogle spiller kort – skat og skærvinsel – andre fortæller historier. Morbror læser romaner med en aldrig svigtende appetit.

Så, en uges tid ud til skyttegraven og derfra tilbage til den gamle »lusehytte« i afløsningslejren, hvor de fejrer julen. De har et juletræ i den lille hytte, fint pyntet med papirklip og lys. Men julemiddagen er kun lidt bugflæsk; så den side af festen er der ikke meget ved.

Det kniber også med humøret. Det øser ned på Vestfronten. Vejene er ét pløre. Fra træerne falder tunge dråber. Det er ikke nogen rigtig juleaften. De savner vinterkulden og havluften, som de kender den derhjemme. Men højtiden går sin gang. Om eftermiddagen kl. 16 holdes der en sammenkomst i barakken med julesalmer. Morbror nævner særskilt »En rose så jeg skyde«, hans yndlingssalme? Der er også gaver. Og resten af aftenen hygger man sig sammen, så godt man kan det – med bægerklang og værthussange!

»Det var min juleaften. Jeg forstår ikke mig selv«, hedder det i dagbogen nogle dage senere, »den fest, jeg som barn altid følte en særlig glæde og andagt ved, forløb for mig som en aften på en knejpe. Livet herude stiller så store krav til os, det gør os hårde,

kolde, dumme og ufølsomme«. Juledag holder feltpræsten gudstjeneste for mandskabet. Men selv om han taler godt, gør ordene ikke indtryk på folkene.

Der er i det hele taget ikke mere ret meget, der gør indtryk på dem. Det militære liv har afstumpet sindene. Nerverne er på højkant, fronterne søger så godt de kan at slide hinanden op. Bortset fra lidt lejrhygge og den traurige skildring af julen indeholder denne dagbog væsentligst skildringer af livet i skyttegravene under franskmændenes morderiske artilleriild, de gentagne bombardementer. Dagene efter jul løber i ét for ham, begivenhederne er ligesom for voldsomme, først ved nytårstid, da nerverne er faldet i ro og han har fået lidt søvn, kan han skrive igen.

Men natten mellem d. 27. og 28. december går det løs. I nattimerne har morbror med sin deling været ude foran skyttegrav og pigtrådsspærringer for at anbringe en snes spanske ryttere, der skal standse et muligt fransk infanteriangreb. Det hele foregår under kraftig beskydning fra de franske kanonstillinger. Flere af sønderjyderne falder, andre er hårdt sårede, som Jasper, der jamrende peger hen på stumper af sit hovede, der ligger sprøjtet rundt i graven som klatter, mens han skreg: »Hvad er det? Hvad er dog det?« Eller Stenderup, som har mistet sin ene arm og tillige er ramt i benet:

»Han lå og sagde på sønderjysk: Hvor gør det ve i min ha'an, å, min ha'an. Så lå han og fantaserede og sang hele tiden: Ich hatt' einen Kameraden . . . Granaterne kom i salver, sorte skyer, gule skyer af jord og sten hvirvlede om os«.

Øjensynligt har onkel August troet, at deres afsnit af fronten er hovedmålet. To dage senere, stadig tordner den franske ild omkring dem, får de besked om at liste over og grave 6. kompagnis skyttegrav op. Da forstår han. Det var der, bombardementet har været værst.

1. januar 1916: »Ovre ved 6. kompagni

Teglværksejer Asmus Peter Paulsen (f. i Rin-kenæs 9. 6. 1865, d. i Sønderborg 20. 2. 1952) og hustru Antoinette Birgitte Auguste, født Ebeling (f. i Egersund 3. 5. 1868, d. i Sønderborg 12. 4. 1938).

var der nok at rive i. De havde fået kolosalt megen ild. Artilleri af enhver kaliber. Skyttegravene var jævnet med jorden et langt stykke hen. Der var granathul ved granathul. Hverken brystværn, skulderværn eller rygværn var tilbage. Vi gik i nattemørket som på en åben mark. Fra kl. 3 om morgenen arbejdede vi på at få graven åbnet, så den kunne benyttes, når dagen kom. Ude af os selv af angst, også efter at vi var kommet tilbage.

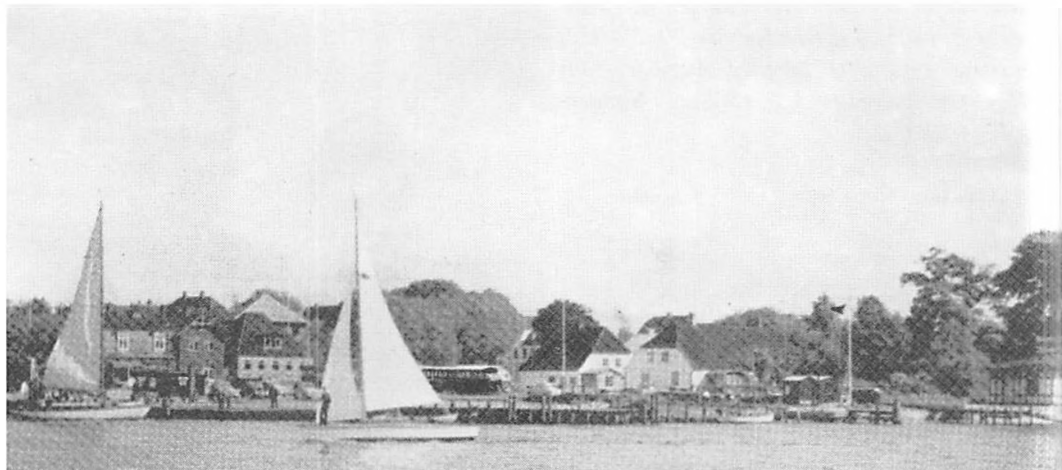
Det 6. kompagni havde lidt svære tab. En del døde, mange lemlæstede. Nogle havde kunnet grave sig ud, de blev reddet. Andre kvaltes under jord, da graven styrtede sammen. Og andre sad endnu levende eller døde, vi ved det ikke, i den sammenskudte kasemat. En gruppe på 5 mand var sporløst forsvundet. Man var ved at blive vanvittig. Derude sad der også en fast, indeklemt mellem to bjælker. Ved siden af ham lå hans kammerat, død. Vi kunne ikke grave ham løs, jo mere vi gravede, des mere skred jorden sammen. Om dagen kunne vi ikke grave. Næste nat kom der pionerer, de fik ham ud – efter 8 timers levende begravelse i ingenmandsland. Han havde det rigtig godt, havde haft en flaske vin, havde vist sig som et

mandfolk. Derfor blev han også belønnet med jernkorset«.

En uges tid senere går det løs igen. »Det franske artilleri beskyder med alle kalibre gravene og vejene, der fører derhen. Det er ikke just nogen fyldefuld fornemmelse, når man nede i kælderens hører detonationerne af granatsprængninger ovenover. Dækningen ryster i alle fuger – det er et forbandet liv. Man hænger ved livet i en tynd tråd, der hvert øjeblik kan bryde«.

Men angrebet løjer af. Det bliver forår, tidligt. Kompagniet er trukket tilbage til reservelejren og får kvarter i en tidligere hestetald for artilleriet, den er fuld af møg, rotter og lus. Alligevel nyder den unge mand livet i lejren midt i den ødelagte Blanc-Mont skov. Udsigten er yndig udover de blå bjerge og bakker.

Meddelelsen om Montenegros kapitulation på Balkanfronten tænder et svagt håb om fred i sindene. Men det slukkes snart af de tordnende kanoner; for den 5. februar begynder det igen, og nu ligger hans kompagni i den udsatte skyttegrav, som før blev holdt af det 6. kompagni. De ligger på en skråning med udsigt over til højderne, hvor det fjendtlige artilleri er placeret:

Egersund set fra Alnor. Den hvide gård i billedets midte, er Asmus Paulsens teglværk »Prinzenhof«. I dag går vejen til Broager over de arealer, hvor ovnene og teglladerne lå.

»I den tidlige morgen begyndte dansen. De forreste skyttegrave blev belagt med alle kalibre svære granater, så luften fyldtes af et Helvedes spektakel, og jorden bævede. Tykke røgtåger trak gennem slugten – stadig påny hylene af granater og stadig påny træffere for og bag skrænten, til højre og til venstre. Vi var fangede som mus og måtte blive roligt, hvor vi var. Vi gemte os i jammerlige dækningsgrave og følte os trods alt mere sikre der. Ilden blev ved i timevis, nerverne er anspændte, ophidsede, man frygter, håber, ønsker. Dette er Helvede. Man er værgeløs. Kl. 5½ om aftenen tog ilden af. Trykket på hjerte og hovede lettede. Jeg trådte ud i det fri og så over slugten til højen derovre. Hvor der få minutter før havde været den mest vanvittige larm, lå nu den fredeligste stemning over de oppløjjede marker og sønderskudte træer. Røde skyer drev over Himlen – som en afspejling af blodet, der flyder på jorden«.

Efter dette inferno går kompagniet i hvil i reservelejren. Dets tab har ikke været store, men deres løjtnant har fået et sammenbrud. Morbror må føre dem tilbage.

Atter følger en rolig periode, med megen arbejdstjeneste om natten, i hundekulde og under stadig risiko for fjendtlige flyverangreb på grund af det klare vejr. Men alt går vel. Skaderne på egne stillinger bliver udbedret, og få dage efter begynder så et tysk modangreb på de franske artilleristillinger.

Midt i februar bliver morbror udnævnt til løjtnant. Han glæder sig over den højere løn, men øjensynligt interesserer krigen ham ikke mere. Vi får ikke mange oplysninger om de heftige kampe i foråret og sommeren 1916 på Champagnefronten (Verdun). Der bliver fra nu af længere og længere imellem optegnelserne. Og de giver – ligesom hans efterladte breve til mor – udtryk for længsel efter fred og et civilt liv. I maj skriver han hjem for at blive immatrikuleret ved universitetet i Kiel. Hans kompagni overføres i disse uger til fronten ved Somme, hvor englændernes gennembrudsforsøg er i fuld gang.

Og i august kan hans far indføre ham i personregistret for Egersund som »faldet ved Bellevue, syd for Somme, den 19. juli 1916 kl. 1 om natten«.

En dansker bliver tysker

Af P. HANSEN

Førstelærer P. Hansen, Hellevad, fortæller om en grænselandsskæbne, hvor dansk og tysk er vævet ind i familiemønstret.

Blader man i de gamle alsiske kirkebøger fra midten af forrige århundrede, vil man opdage, at mange alsiske piger har forelsket sig i de indkvarterede danske jenser under treårs-krigen. Således sognefogdens datter i Kjær Kathrine M. Jensen, som den 11.7. 1851 i Ulkebøl kirke blev viet til Peter Andersen fra Ørslev, Sydsjælland, der som soldat i treårs-krigen havde været indkvarteret i sin senere svigerfars hjem. De unge købte Rugbjerggård (Øster Løgum sogn), en stor, mager sandjordsgård, hvis store areal sikkert har duperet både sjællænderne og alsin-

gerne.

Her opvoksede to drenge: Anders og Jens Peter. Førstnævnte skulle arve gården, men døde ugift i en ung alder, og Jens Peter, der havde anlæg for musiske fag og ville have været dyrlæge, måtte i gang med at blive landmand, hvad han efter eget udsagn ikke duede til. Han solgte gården i 1906 og byggede sig et hus i Rugbjerg, hvor han ernærede sig som landsbyspillemand, til han var 90 år. Om ham er der fortalt og skrevet en del, sidst i Bødker og Bregenhøj's bog om de jyske spillemænd. Men her skal berettes om hans søn Jep, hvis livsbane ikke er almindelig.

Han blev født i Rugbjerg 28.9.1896 og var meget alsidig kunstnerisk begavet. Som

Jep Andersen i officersuniform med sin forlovede Lena Lorenzen. Foto muligvis 1918.

dreng spillede han flere instrumenter, malede, tegnede og skrev vers både på dansk og tysk. Hans ønske var at blive lærer, men han havde svært ved at komme på præparandskolen i Åbenrå, fordi han var af en kernedansk familie. Det lykkedes først efter, at naboerne vidnede, at Jep ikke var politisk interesseret.

Den tyske præparandskole var treårig ligesom seminariet, i alt en seksårig uddannelse. I 1914 var han lige begyndt på seminariet, da den første verdenskrig brød ud. Nu var Jep blevet så tysk indoktrineret, at han som flere af kammeraterne meldte sig frivilligt til hæren. Han udmærkede sig i en sådan grad i slagene på østfronten, at han

blev dekoreret med jernkorset af både første og anden klasse, og kun 18 år gammel var han avanceret til løjtnant. De gamle bønder i Rugbjerg morede sig over at se drengen med den lange sabel spankulere hen ad Rugbjerg gade, hvor både landstormsmænd og de badensiske soldater af 46. regiment måtte stå ret for ham.

Efter krigen og Tysklands sammenbrud fik de krigsfrivillige seminarister nærmest foræret deres eksamen og var kun kort tid på seminariet. Her blev Jep Andersen forlovet med degnedatteren Lena Lorenzen fra Klixbøl og fik embede, først i Åbenrå, senere i Hohenwestedt. Men hans succesbruste lynkarriere gjorde ham forvirret. Drik, børsspil og nattesjov var de stimulanter, han trøstede sig med, da en depressionsperiode ramte ham. Han slap med nød og næppe fra det med livet i behold (selvmordsforsøg), men blev afsat fra embedet.

Nu viste kæresten en enestående trofasthed og takket være hende og hans gamle far i Rugbjerg blev han af ministeriet i Slesvig

*Lena og Jep Andersen som ældre.
Foto Martens, Itzehoe.*

benådet med det mindste embede i Slesvig-Holsten: en lille skole med tre elever i Wenkendorf på Femern. Her faldt hans nerver til ro og hans rige evner fik udviklingsmuligheder.

Befolkningen blev glad for deres lærer. Han fik her et rigt virke som sognerådsformand, kordirigent, orkesterleder og meget andet. Han malede og udstillede, komponerede, skrev skuespil og digte, næsten altid på plattysk. Hans breve til familien er skrevet på dansk, men han kan også more sig med at indlede et brev på fire sprog som »Kære Smej-familie! Ja, wi løwe jo da eno, hvinne I essen skul twiwl o et. Grond kan I jo sna't ha tet'! Ik heff je noch nimal dankt for den Burtsdagsbreef, aber das sei denn hiermit nachgeholt: Herzlichen Dank – Mange tak! – og så følger hele brevet på et smukt dansk. Han var midtpunktet i enhver forsamling, ven med alle, en enestående selskabsmand, munter og fuld af indfald, også i ferierne i det rent danske Rugbjerg.

De store evner var en slægtsarv. Hans morfar Jep Mathiesen i Rugbjerg var en særdeles begavet mand, og han har sikkert også arvet en del fra den sjællandske farfar. Jeg selv har som elev på Vordingborg seminarium 1923–26 besøgt Jens Andersens fætter i Kulsbjerg. Naboerne fortalte, at denne mand, Jens Nielsen, var landets lærdeste bonde. Han havde i 1880'erne taget en diskussion op med professorer i København om en matematisk fejlregning i kalenderen, så der post festum måtte en mindre rettelse til. Da vi i 1924 fik Nina Bang som undervisningsminister, spurgte den kloge Jens Nielsen mig, hvad jeg mente om hendes for nylig offentliggjorte synspunkter om den danske skole, og så hentede den gamle mand

fra en chatolskuffe nogle gamle aviser fra 1880'erne med artikler, han havde skrevet om fremtidens skoler. De lignede Nina Bangs, men var 40 år ældre.

Så kom den anden verdenskrig. Da var Jep Andersen i sin bedste alder (43 år), og Hitler havde god brug for gamle officerer, så læreren i Wenkendorf måtte igen ud på slagmarkerne. Han forfremmedes, var en tid garnisonskommandant i Rouen i Frankrig, senere i Slagelse.

I tyske kredse lagde man stærk pres på ham for at få ham til Århus i Gestapos hovedkvarter; men efter samtale med sin gamle far, der var Dannebrogsmænd, nægtede Jep at være med i disse kredse. I stedet kom han til kampafsnittet ved Leningrad og blev såret flere gange. Han var ikke bange for at kritisere de ufuldstændige våben, som hæren måtte nøjes med på det nordlige frontafsnit. Ved krigens afslutning lå han hårdt såret på et lazaretskib i København, i øvrigt det sidste skib, der gik fra Pillau. Hans danske svoger, sognerådsformand Iver Jessen, Damgård Mølle, og en fra modstandsbevægelsen rejste til København for at få Jep på rekreation i den sønderjyske hjemstavn. Men det lykkedes ikke at få ham fri. Han var engelsk krigsfange og måtte senere i fangelejr i Neuengamme.

Efter afnazificeringen fik han i 1949 sit gamle embede i Wenkendorf igen. Her underviste han det voksende børneantal til 1962, da han blev pensioneret og flyttede til Itzehoe i nærheden af to af børnene, der også er lærere. Den yngste datter er gift med en englænder og bor i England.

Jep Andersen døde 1.4.1974, 77 år gammel. Der hænger mange af hans malerier rundt om på gårdene på Femern, i Holsten og i en del hjem i Rugbjerg. Hans skuespil opføres stadig på tyske teatre og kan høres i den tyske radio eller ses i det tyske fjernsyn; de hører ikke til den seriøse litteratur. Nogle er rene diletantstykker med »happy end«, f.eks. »Dat letzt vull Glas«, »Sludertanten«,

Den unge lærer Jep Andersen.

»Wunnerwark« og »Kunzert in Dippelshagen«, hvor hans gamle far, spillemanden, og hans søster har stået model. »Um de School« er et problemdrama, hvor centralskole kontra lilleskole og de store skolepigers pubertetsvanskeligheder debatteres. I romanen »Finnelkind« (Hittebarnet) skildrer han en flygtningeskæbne, hvoraf der fandtes mange i Tyskland efter sidste krig. »Ut den olen Soot« (Ved den gamle brønd) og »Wüppe-Wappe« er små bind med hjemstavns-skildringer, og desuden har han skrevet mange digte både på højtysk og plattysk. Dem har aviser og tidsskrifter i mange år publiceret.

Jep Nissen Andersen, født og opvokset i en dansk familie, blev en forkæmper for det plattyske sprog, han som mindreårig havde lært sig selv ved at stave sig gennem Fritz Reuters »Landmandsliv« på originalsproget.

De fatale afstemningsregler

Af BJØRN SVENSSON

Versaillestraktatens bestemmelser medførte, at en fjerdedel af stemmerne ved det sønderjyske plebiscit i 1920 kom fra tilrejsende, skønt det havde været meningen at gøre deres valgret betinget af bopæl i afstemningsområdet. Fejlen kom især til at påvirke resultatet i II. zone. Det er aldrig lykkedes at finde årsagen til fejlen, men ved at analysere materialet når redaktør Bjørn Svensson, Haderslev, til en løsning på den gamle gåde.

Ved de to folkeafstemninger i Sønderjylland i 1920 blev der sammenlagt afgivet 88.231 stemmer for Danmark, 77.053 for Tyskland.

Af det samlede antal stemmer – 165.284 – var kun 111.078 afgivet af hjemmehørende, dvs. mennesker, der både var født og bosat i den pågældende afstemningszone. 13.449 stemmer var afgivet af tilflyttere, og 40.757 af tilrejsende, det vil sige mennesker, der var født i zonen, men bosat udenfor. Den sidste gruppe skulle ikke have haft stemmeret, bortset fra flytninger mellem zonerne. Den fik det kun ved en fejl, der blev begået under behandlingen i Fredskonferencens udvalgsarbejde, idet kravet om bopæl i afstemningsområdet forsvandt undervejs.

Rundt en fjerdedel af de afgivne stemmer kom fra tilrejsende. I I. zone var det 24 pct., i II. zone 26 pct., men medens de tilrejsende nordfra var i overvægt i I. zone, var billedet i II. zone helt domineret af dem, der kom sydfra, nemlig 15.121 mod kun 1.460 nordfra. Ved siden af den rent talmæssige betydning havde de mange, der kom sydfra, en psykologisk effekt på de hjemmehørendes stemmeafgivning.

Det var klart Fredskonferencens ønske,

at afstemningsreglerne skulle begunstige danskerne som en ringe gengæld overfor den indflydelse, det tyske tvangsregimente havde øvet i sin halvthundredårige bekæmpelse af danskheden. Det stod også tydeligt i det første udkast, så det var imod hensigten, at der indløb en fejl, som i den grad påvirkede afstemningen i dansk disfavør.

Det er aldrig blevet rigtig opklaret, hvorledes fejlen er opstået. Den nyeste forskning, repræsenteret af professor Troels Fink, som behandler spørgsmålet i værket »Da Sønderjylland blev delt«, bind I side 205-206, henlægger fejlen til folkeretseksperternes møde den 10. marts 1919. Han mener, at her gled bopælsbetingelsen ud, så det var tilstrækkeligt til at opnå valgret, at man var født i afstemningsområdet. Efter at den komité, der behandlede det slesvigske spørgsmål, havde accepteret folkeretseksperternes formulering, fik afstemningsreglerne i komiteens officielle rapport af 19. marts ifølge Fink følgende affattelse:

»For at få stemmeret skulle man:

- a) være 20 år på dagen for undertegnelsen af de foreliggende fredspreliminærer,
- b) være født i afstemningsområdet, uanset om man for øjeblikket boede der, var blevet udvist af de tyske myndigheder eller havde været bosat der siden en dato, der lå før 1. januar 1900.«

Finks gengivelse er i strid med den formulering, bestemmelsen har i »Slesvig på fredskonferencen«, en bog, som en af Fredskonferencens store, André Tardieu, har skrevet i samarbejde med Franz v. Jessen. Side 147 hos Tardieu er punkt b givet således:

»at være født i den zone, hvori afstem-

ningen finder sted, selv om vedkommende ikke for tiden har bopæl der, efter at være udvist derfra af de tyske myndigheder, eller at have været bosat der fra en dato, som ligger før 1. januar 1900.«

Den meget knudrede formulering og den uheldige tegnsætning kan ikke skjule den fundamentale forskel mellem de to oversættelser. Der er ordet »efter« til forskel.

Tardieu omtaler afstemningsret til de pågældende, selv om de pågældende ikke for tiden har bopæl der, hvis de er blevet udvist af de tyske myndigheder.

Ved at udelade ordet »efter« underforstår Fink et »eller« som afsmitning af det senere »eller«, og derved knyttes ordene »selv om vedkommende ikke for tiden har bopæl der« til den forudgående i stedet for til den efterfølgende sætning. Hvis vi i stedet for det strøgede »efter« indsætter det underforståede »eller« i Finks tekst ville punkt b nemlig komme til at lyde:

»være født i afstemningsområdet, uanset om man for øjeblikket boede der, eller var blevet udvist af de tyske myndigheder eller havde været bosat der siden en dato, der lå før 1. januar 1900.«

For at finde ud af, hvem der har oversat eller gengivet ordlyden forkert, har jeg kontrolleret teksten i den franske udgave af Tardieus bog. Der står side 110: »...après en avoir été expulsé...«. Altså, man mister ikke stemmeretten, selv om man for tiden ikke bor i afstemningsområdet efter at være blevet udvist.

Nu kunne den franske tekstudgave afvige fra den engelske, så for en sikkerheds skyld har jeg kontrolleret ordlyden også i det grundlæggende værk om fredskonferencen, David Hunter Miller: »My Diary to the Peace Conference of Paris«, der kun er trykt i ganske få eksemplarer, hvoraf de fire skal befinde sig i Europa. Efter at det danske biblioteksvæsen havde erklæret sig

ude af stand til at fremskaffe værket, lykkedes det dog Det danske centralbibliotek i Sydslesvig at tilvejebringe en minifotokopi af de relevante bind fra Stats- og universitetsbiblioteket i Hamborg.

Miller har i denne forbindelse den særlige interesse, at han selv var blandt de jurister, der hin 10. marts havde ændret teksten og fået formuleringen godkendt af Fredskonferencens danske komite. Miller gengiver i bind X side 131 ordlyden af punkt b således:

»were born in the zone in which the plebiscite is taken, even if they have lost their domicile there, in consequence of their expulsion by the German authorities – or have been domiciled there since a date before the 1st January, 1900.«

Den manglende bopæl optræder også her som en konsekvens af en forudgående udvisning. Hvoraf modsætningsvis må sluttes, at bortset fra de udviste skal bopælsbetingelsen være opfyldt. Det er bagvendt udtrykt, det er klunget og uklart og opfordrer til misforståelse, men tilføjelsen om de udviste mister enhver mening, hvis ikke fritagelsen for bopælspligten alene ses i sammenhæng med og som en konsekvens af udvisningen.

Hvis vi nu går tilbage til den første udformning af stemmereglerne, som de havde fået i Laroques udkast af 8. marts 1919, var ordlyden denne:

Stemmeret skal tilstås alle i folkeafstemningsdistriktet bosatte mænd og kvinder, der har fuldent det 20. leveår, og som

- a) er født i de områder, hvor folkeafstemning finder sted,
- b) eller har haft fast ophold der før 1. januar 1900,
- c) eller er født i disse områder, men udvist af de tyske myndigheder.«

I virkeligheden indeholder det sammenkøgte punkt b den 19. marts fra den oprin-

delige formulering den 8. marts kun punkt c og punkt b, medens punkt a er gledet ud. Enten har man regnet med, at hvis den pågældende var født i området og stadig var bosat der i en alder af mindst 20 år, så havde de såmænd også boet der uden afbrydelse i dette tidsrum og faldt således indenfor bopælsbestemmelsen. Eller også er det oprindelige punkt a i forkortelsen smeltet sammen med c, hvilket måtte give problemer, når ordet »bosat« var slettet i indledningen. Men Tardieu og åbenbart hele komiteen anså bestemmelse-ernes reale indhold for uændret.

Når juristerne overhovedet ændrede i de foreslåede regler af 8. marts, var det, fordi man ønskede, at fredstraktaterne skulle have ensartede bestemmelser i en ensartet form. En vis harmonisering skulle der til.

Helt kan man derfor ikke forstå omkalfatringen af stemmereglerne, hvis man ikke sammenholder dem med de bestemmelser, der blev vedtaget for Østprøjsen i Versaillestraktatens § 95, som lyder:

»Stemmeberettiget er enhver person uden hensyn til køn, som opfylder følgende betingelser:

- a) de må ved nærværende traktats ikrafttræden have fuldendt det 20. leveår.
- b) de må være født i den zone, i hvilken folkeafstemning finder sted, eller have haft bopæl eller sædvanligt ophold der fra et tidspunkt, der bliver at fastsætte af den internationale kommission.«

Indledningen og punkt a blev Fredskonferencens standardformulering, og derefter skulle resten af bestemmelserne med vold og magt sammentrænges i et punkt b. Selvom det ikke i punkt b har været tanken at ensrette bestemmelserne, er der også her sket en vis afsmitning. Bestemmelsen om, at man skal være født i den »zone«, hvori afstemningen finder sted, er tilsyneladende overflyttet fra Østprøjsen til Sønderjyl-

land, hvor det siden gav anledning til en fortolkningsdiskussion. Men ellers er forskellen mellem det østprøjsiske og det sønderjyske punkt b tydelig, og der er intet grundlag for at tro, at juristerne ud over de formelle ændringer har følt sig beføjet til at foretage reelle forandringer.

Sarah Wambaugh fortæller i »Plebiscites since the World War«, bind I side 62-63, at den polske delegation ved Fredskonferencen havde bedt om, at fødested i Østprøjsen måtte være tilstrækkelig betingelse for stemmeret, idet den håbede at kunne mobilisere de polske udvandrere i Westfalen og i Amerika til at komme og deltage i afstemningen. Men intet tyder på, at juristerne har søgt at ændre de sønderjyske bestemmelser for på dette punkt at bringe dem på linie med de polske.

Der har ikke mellem juristerne og Fredskonferencens danske komite været nogen diskussion om disse problemer, for det var ikke meningen at ændre andet end formen. At man gjorde det så uheldigt, at det senere virkede tilbage på realiteterne, er en anden sag.

Det er under alle omstændigheder en kendsgerning, at den forulykkede formulering var blevet så kritisabel, at den fremkaldte endnu en ændring, og denne gang ikke blot i formen, men også i indholdet. Under bestemmelsens videre gang gennem Fredskonferencens ekspeditionssystem er man blevet opmærksom på den kringledede formulering og har følt sig ansporet til at forenkle den og gøre den klarere.

Da den planlagte fredstraktat den 7. maj 1919 blev overgivet til den tyske repræsentation, havde punkt b fået følgende ordlyd:

»at være født i den zone, hvori afstemningen finder sted, eller at have været bosat der fra en dato, der ligger før 1. januar 1900, eller at have været udvist af de tyske myndigheder uden at have bevaret sin bopæl der.«

Formuleringen er blevet ændret derved,

at man har byttet om på rækkefølgen af de to sidste kategorier indenfor punkt b, så tilflytterne er blevet placeret før de udviste. Derved er fødestedskriteriet blevet løst og efterladt alene som et selvstændigt og tilstrækkeligt krav, hvis opfyldelse berettiger til stemmeret, og samtidig er det oprindelige »efter«, der i Finks version blev til et underforstået »eller«, nu direkte formuleret som »eller«.

Denne ændring er sket mellem den 4. april og den 7. maj, for endnu da Fredskonferencens danske komite indstillede, at den planlagte 3. zone skulle udvides med Ejdersted – og det skete den 4. april –, gættede man hele den paragraf, hvori afstemningsreglerne befandt sig, og da havde de stadig ordlyden fra 19. marts. Det fremgår af det aftrykte dokument i Millers dagbog, bind X, side 233. Tardieu hævder, at ordlyden var uændret endnu den 15. april, da Firemandsrådet behandlede sagen.

Hvem har så foretaget denne ændring mellem 15. april og 7. maj 1919. Det har ifølge Tardieu side 246 den juridiske redaktionskomite, der bestod af de fem hovedmagters topjurister, nemlig James Brown Scott fra USA, Cecil Hurst fra England, Henri Fromageot fra Frankrig, Gustavo Tosti fra Italien og M. H. Nagaoka fra Japan.

Man har hidtil ikke været tilstrækkelig opmærksom på, at bestemmelserne vedrørende Sønderjylland blev gennemgået af Fredskonferencens jurister ikke mindre end to gange. Den behandling, der foregik den 10. marts og som Fink henholder sig til, var en gennemgang antagelig fremkaldt netop for at undgå det, der senere skete, at den juridiske redaktionskomite egenmægtigt ændrede ordlyden uden at konferere med den komite, der havde behandlet spørgsmålet. Hos Tardieu er denne foreløbige gennemgang nævnt i en fodnote side 168: »I et møde d. 13. marts 1919 havde Miller (de forenede stater), Malkin (briti-

ske rige), Fromageot (Frankrig), Tosti (Italien) og Nagaoka (Japan) i deres egenskab af juridiske rådgivere for Konferencen bifaldet de af kommissionen truffne bestemmelser.«

Om det pågældende møde har fundet sted den 10. eller den 13. marts, kan være underordnet. Det er givet, at der sigtes til samme møde, og at komiteen, der hele tiden har forudsat bopælskriteriet knyttet til fødestedet som betingelse for stemmeret, har fået dette princip tiltrådt af juristerne. Uklarheden om mødedatoen hænger muligvis sammen med, at Tardieu har registreret et møde søndag den 9. marts, men intet mellem den 9. og den 13., idet et møde, der var berammet til den 10. marts, måtte udsættes, da de italienske delegerede ikke var blevet færdige med deres mødeforberedelse (Tardieu side 131 og 490). Men som sagt, den korrekte møderegistrering er underordnet i denne sammenhæng.

Bortset fra englænderen og amerikaneren var juristerne fra den 10. (eller 13.) marts gengangere i den juridiske redaktionskomite. Af særlig interesse er den franske jurist, Henri Fromageot, idet han førte ordet for juristerne på marts mødet. I håb om at der måske i hans arkiv kunne findes materiale til belysning af den første, henholdsvis den anden juridiske gennemgang af bestemmelserne, har jeg gennem den danske ambassade i Paris rettet forespørgsel derom til det franske udenrigsministerium. Desværre gav det intet resultat. Fromageot, der iøvrigt først døde i september 1949, havde intet om det sønderjyske spørgsmål i det efterladte arkiv, der var ukomplet efter store ødelæggelser under den anden verdenskrig.

Det skal tilføjes, at den juridiske redaktionskomite, af angelsakserne kaldt The drafting commission, var så betydningsfuld, at den er angivet med alle navne i det engelske standardværk »A history of the Peace Conference of Paris, edited by H.

W. Temperley« side 498, jfr. side 266; bortset fra den italienske repræsentant er navnene identiske med dem, Tardieu har opgivet side 246; Temperley opgiver for Italien chefen for udenrigsministeriets juridiske kontor, Ricci-Busatti, der først senere synes erstattet af generalkonsul Tosti. Miller har ikke hørt til redaktionskomiteen og har kun været med til den første gennemgang. Hvilken af juristerne, der har fremkaldt ændringen i anden runde, vil ikke kunne opklares, med mindre Hurst, Scott eller et af de andre medlemmer tilfældigt har efterladt sig oplysning derom.

Spørgsmålet bliver derefter, hvad der har givet anledning til ændringen. Formodentlig er det netop den knudrede og uklare formulering, man har følt trang til at rette op på, og det er vel troligst en af de nye jurister, Scott eller Hurst, der har reageret. Formodentlig har man på grund af tidnød været afskåret fra at tage kontakt med den komite, der kom med indstillingen, men i denne var de foreslåede bestemmelser ledsaget af fornøden forklaring, og man må gå ud fra, at juristerne har støttet sig til denne for at finde ud af, hvad meningen egentlig var.

Var afstemningsreglerne så uklart formuleret, at de var lette at misforstå, gjaldt det ikke mindre om de supplerende forklaringer i indstillingen af 19. marts 1919, aftrykt hos Miller begyndende bind X side 219, men i det følgende citeret efter Tardieu side 140-141, 472, 475 og 480-481.

Med henblik på I. zone understreges i kommentarerne i indstillingen, at afstemningen bør finde sted senest inden tre uger efter, at tyskerne har rømmet området, men at på den anden side denne frist er nødvendig bl.a. »for at de frivilligt eller tvungent udvandrede slesvigere kan have tid til at vende tilbage«.

II. zone bør stemme senest 5 uger efter I. zone, men denne frist er til gengæld nødvendig af flere grunde: Medens I. zone ven-

ter en folkeafstemning og »alle danske elementer, der hører hjemme der, har taget deres forholdsregler i anledning af stemmeafgivningen, hersker der i II. zone endnu uvished om den afgørelse, som vil blive taget. Følgen er, at de slesvigere, som er udvandret eller bortjaget fra deres land, vender tilbage eller gør sig rede til at vende tilbage til I. zone, medens mange af dem, der hører hjemme i II. zone, endnu ikke ved, om de bør vende tilbage. Det vil være retfærdigt at gøre det muligt for disse udvandrede at tage del i afstemningen.«

Endvidere står der en mere generel bemærkning: »Der er truffet omsorg for, at de slesvigere, som er blevet tvunget til at forlade deres hjemstavn, kan vende tilbage for at deltage i afstemningen. På den anden side er de tyskere, der i massevis er indvandret (medens undertrykkelsespolitikken jog talrige slesvigere bort), for den sidste snes år blevet udelukket.« [Det vil sige: udelukket fra afstemningen].

Henvisningen til de udviste (de, der er bortjaget) kan ikke overraske. De havde ikke længere bopæl i afstemningsområdet, så de skulle have tid til at arrangere rejsen til afstemningsstedet. Men de frivilligt udvandrede skulle jo kun kunne deltage i afstemningen, hvis de fortsat havde bopæl i Sønderjylland. Disse særlige forudsætninger slog kun til for en helt speciel gruppe, nemlig de sønderjyder, der under krigen var gået over grænsen for at unddrage sig krigstjeneste, og som derefter opholdt sig i Danmark i arbejde eller under uddannelse. De kunne i hvert fald for en del betragte opholdet i Danmark som midlertidigt, så de stadig regnede sig for hjemmehørende i Sønderjylland, med bopæl hos familien.

Alle andre frivilligt udvandrede havde opgivet deres sønderjyske adresse og kunne ikke længere anses for hjemmehørende i landsdelen. Vendinger som, at danske elementer, »der hører hjemme der«, må have tid til at kunne vende tilbage, tyder på, at

Det klassiske billede af den dansk-slesvigske delegation, der skulle fremsføre de synspunkter vedrørende grænseflytningen, hvorom man var enige, for Fredskonferencen i Paris, er her gengivet efter Politikens Danmarkshistorie. Den er samlet før afrejsen, og billedet viser fra venstre Andreas Grau, Nis Nissen, Emil Glückstadt, Kloppenborg Skrumsager, H. P. Hanssen, Niels Neergaard, Alexander Foss, C. V. Bramsnæs, P. Munch, fuldmægtig i Udenrigsministeriet K. Helmer Petersen, der her fungerede som sekretær, H. N. Andersen og yderst til højre endnu en sekretær.

Det samme billede er gengivet i Sønderjyllands Historie og i Schultz Danmarks Historie, det sidste sted dog med fraklipning af sekretæren yderst til højre. Et lignende billede er trykt i »Folkeafstemningen 1920« (udgivet af Dybbøl-Posten i 1930), med kun delvis fraklipning af sekretæren til højre. At det drejer sig om en anden optagelse, fremgår blandt andet af, at Andreas Grau er blevet træt i armen og har sænket den. Endelig findes en fjerde udgave i Det danske folks historie, hvor man er fotograferet helt uden sekretærer.

Det var under delegationens forhandlinger i Paris i marts 1919, at H. P. Hanssen – ledsaget af kammerherre Bernhoft og H. V. Clausen – overfor Jules Laroche som noget nyt fremsførte det ønske om stemmeret til grænseoverløberne, som antagelig medvirkede til afsporingen af afstemningsreglerne.

der alene er tænkt på dem, som mere midlertidigt har indrettet sig i Danmark og nu er indstillet på at vende tilbage til deres sønderjyske adresse, hvilket vil berettige dem til at deltage i afstemningen. Men man skal nærlæse teksten med stor omhu for at nå til dette resultat. Læser man den flygtigere, vil man tro, at nu havde alle de udvandrede ret til at deltage i afstemningen. Teksten er imidlertid skrevet af Jules Laroche, der var sekretær i Fredskonferencens danske komite, og da vi ved, at han var helt indstillet på at knytte bopælspligten til fødestedskriteriet, må vi gå ud fra, at han alene har tænkt på den specielle gruppe, der gik over grænsen under krigen.

De citerede begrundelser af tidsfrister, der berører afgrænsningen af de stemmeberettigede, var ikke medtaget i det første

udkast til indstilling, som blev behandlet på komitemødet den 8. marts, men er først gået ind i den endelige indstilling, der bærer datoen den 19. marts, men som er skrevet tidligere, sikkert allerede med henblik på mødet den 10. marts. Hvad har da inspireret til disse uddybende kommentarer i det snævre tidsrum, weekenden mellem den 8. og den 10. marts?

Sandsynligvis er inspirationen kommet fra et møde, Jules Laroche holdt lørdag aften den 8. marts med den danske gesandt, kammerherre Bernhoft, magister H. V. Clausen, der som særlig sagkyndig var tilforordnet det danske gesandtskab i Paris, og H. P. Hanssen.

Ved dette aftenmøde drøftede man også afstemningsreglerne, og danskerne fik bekræftet, at deres ønsker ville blive opfyldt,

så stemmeret over aldersgrænsen ville blive givet til de udviste, til tilflyttere, der havde boet i området siden før 1. januar 1900, samt til alle, der var født og bosat i området. Laroche har altså stadig været helt klar over betydningen af bopælskrævet.

Men så fremkom H. P. Hanssen med et nyt ønske. Herom fortæller han selv i Sønderjyske Årbøger 1926 side 183: »Efter mit forslag, som jeg motiverede med en henvisning til dem, der var gået over grænsen under krigen, noterede han [Laroche] yderligere: d) alle, som har taget midlertidigt ophold i Danmark under krigen, men er hjemmehørende i afstemningsområdet.«

H. P. Hanssen kunne ikke fransk, men forhandlede gennem kammerherre Bernhoft, og denne indberettede den 9. marts til udenrigsministeriet tilsvarende, at komiteen ville indstille til Timandsrådet, at der ville blive givet stemmeret blandt andet til dem, som under krigen midlertidigt havde søgt ophold i Danmark. Bernhofts beretning er aftrykt side 205 og 211 i »Det slesvigske spørgsmåls diplomatiske historie 1914-20«, aktafdelingen.

Trods Laroches løfte findes denne indrømmelse imidlertid ikke som et særligt punkt i de foreslåede afstemningsregler. Han har vel ved nærmere eftertanke opdaget, at de pågældende faktisk var medtaget under de øvrige bestemmelser, eftersom man havde betonet, at de var hjemmehørende i afstemningsområdet og kun midlertidigt opholdt sig i Danmark. På den anden side var det klart, at der netop for denne gruppe kunne opstå nogle praktiske vanskeligheder ved at afvikle deres forhold i Danmark og flytte tilbage til Sønderjylland, og derfor kunne der være god grund til at pege på nødvendigheden af at give dem den fornødne tid dertil. Med andre ord, det pågældende problem hørte ikke hjemme i afstemningsreglerne, men havde sin naturlige plads i kommentarerne.

Har Jules Laroche tænkt på denne måde, har vi på een gang forklaringen på, at han ikke har opfyldt sit løfte om at tage denne gruppe med i afstemningsreglerne, men har opfyldt det alligevel ved at tage den med i en mere relevant forbindelse.

Vi kan ikke bevise, at det er sådan, det er gået til; det er dog sandsynliggjort. Laroches gode vilje kan ikke drages i tvivl, men resultatet blev i hans affattelse lige til at misforstå.

Min konklusion må blive, at de sønderjyske bestemmelser i Fredstraktaten blev underkastet ikke ét, men to juridiske genemsyn, og at den afgørende realitetsændring kom i anden runde, ikke i den første. Men hverken det første hold jurister eller Fredskonferencens danske komite kan frikendes for et medansvar. Det var dem, der med deres forkludring af teksten lagde op til den skæbnesvangre fejl. Også H. P. Hanssens forsøg på at hjælpe en gruppe mennesker kom til at spille en rolle, takket være Jules Laroche.

Da den juridiske redaktionskomite i perioden mellem 15. april og 7. maj skulle give de sønderjyske paragraffer i Versaillestraktaten den sidste afpudsning, stod den dels overfor en afstemningsparagraf, der havde fået en forvredet og misforståelig form under den første juridiske gennemgang den 10. (13.) marts, dels nogle tilhørende forklaringer i indstillingen af 19. marts, som sandsynligvis var affødt af Laroches forhandlinger med nogle af de danske delegationsmedlemmer lørdag aften den 8. marts 1919, og som også var uklare og misforståelige.

Redaktionskomiteen har under det tidspres, der prægede de sidste faser i tilrettelæggelsen af fredstraktaten, været henvist til sin egen fortolkning af de uklare afsnit. At redaktionskomiteen misforstod, og at man ikke fra dansk side reagerede overfor misforståelserne, satte sit stærke præg på afstemningerne i 1920.

Fra Haderslev-Bagerens Laugslade

Af LISE G. BERTELSEN

Den smukke kringlerække, der indleder denne artikel, er lånt fra Katalog og Varevejviser for Bagere & Konditorer 1911-12. 1. Aargang, og det er stud. mag. Lise G. Bertelsen, Kolding, der har skrevet om det gamle laugsskrin, som med indhold er blevet afleveret til Haderslev Museum.

Onsdag den 24. august 1977 modtog Haderslev Museum, gennem bagermester Alex Lauridsen, fra Bager- og Konditorforeningen for Haderslev By og Amt, laugets lade¹ med dennes indhold af papirer og værdigenstande.

Selve laden måler ca. 76,5 cm i længden, 41 cm i bredden og 40,5 cm i højden. Udvendig er den brunmalet, indvendig blåmalet. På det flade lågs overside læses: Bager : og Konditor : Forening for Haderslev By og Amt, på dets inderside: Stiftet Anno 1880². På hver kortside en metalbærehank. Som almindeligt for laugslader er også denne forsynet med flere – i dette tilfælde to – låse, en sikring mod tyveri og hæleri³. Udsmykningen, der ud over den allerede nævnte påmalede tekst, indskrænker sig til en nu næsten forsvunden remse skiftevis bestående af en enkel blomst og nogle blade langs lågets oversides kanter og en ganske enkel be-

maling af streger på skrinets fodliste, er således meget beskedene.

Øverst til venstre i laden er et særskilt rum, der blandt andet indeholdt en penge-kasse⁴ og ⁵, rummende i alt 23 tyske mønter⁶, fordelt på ét stk. 1 Pfennig fra 1893, tolv stk. 5 Pfennig fra henholdsvis 1874, 1875, 1894, 1901, 1903, 1906, 1908, 1911, 1912 (to eks.), 1915 og 1916, ni stk. 10 Pfennig fra henholdsvis 1875, 1876 (to eks.), 1900, 1907, 1911, 1912 og 1916 (to eks.) og ét stk. ½ Mark fra 1905, samt fire silke-rosetter: en rød, en grøn, en gul og en hvid, til fastgørelse ved hjælp af en sikkerhedsnål⁷. jvf. fotografierne side 14 og 15 i »Bagerne og Konditorerne i Haderslev By og Amt gennem 50 Aar, 1880–1930«, der viser lignende rosetter i brug ved faneindvielsen i Teaterhaven den 5. juli 1914⁸.

Af de mange papirer, dokumenter og enkelte genstande⁹, som laugsskrinet indeholdt, var ældste dokument en anbefalingskrivelse for bagersvend Johan Conradt Kälermünd.

1. Haderslev Amts Museum, inventar nr. h 11.310.
2. Lauridsen, Alex: Haderslev Bager- og Konditorlaug 1880–1980.
3. Strømstad, Poul: Fra Laugstiden. Nationalmuseet. 2. udgave 1976, s. 14 f.
Riismøller, Peter: Fra Svendekro og Lavshus. Kbh. MCMXL, s. 38 ff.

4. Haderslev Amts Museum, inventar nr. h 11.311.
5. Strømstad, Poul: Fra Laugstiden. Nationalmuseet. 2. udgave 1976, s. 24 f.
6. Haderslev Amts Museum, inventar nr. h 11.312.
7. Haderslev Amts Museum, inventar nr. h 11.313-a-d.
8. Olesen, S.: Bagerne og Konditorerne i Haderslev By og Amt gennem 50 Aar, 1880–1930. A/S Modersmaalets Trykkeri, Haderslev 1930.
9. Haderslev Amts Museum, h 11.311–h 11.419 samt h 11.445–h 11.451.

Den prunkløse laugslade, som har tilhørt Bager- og Konditor-Foreningen for Haderslev By og Amt. Foto Hans Rathje.

udstedt den 16. april (Aperil) 1803 i Flensburg (fig. 3)¹⁰.

Der er tale om en trykt formular med navnene: Johan Conradt Kälermünd, Peter Leck og Cornelius Paulsen tillige med den pålydende dato skrevet i hånden. Selve arket måler: ca. 32 cm × 19 cm. Af anbefalingsskrivelser som den her foreliggende er der utvivlsomt i sin tid udstedt mange, denne må dog indtil videre anses for værende af en vis sjældenhed¹¹.

10. Haderslev Amts Museum, h 11.405.

11. Haderslev Byhistorisk Arkiv venligst oplyst mundtligt.

Landsarkivet for de sønderjyske landsdele i Åbenrå breve af 6/1 og 26/1 1981.

Stadtarchiv Flensburg brev af 14/1 1981.

Skrivelsens tyske tekst er oversat til dansk følgende:

»Eftersom indehaveren af dette, Johan Conradt Kälermünd, der er svend i det agtede Hvedebrøds-Fast-Bagerlaug, og som har arbejdet hos vore laugs-medmestre og brødre her 1 år, og som i dette tidsrum har opført sig trofast og godt, som det sig sømmer for en svend, nu imidlertid er til sinds at rejse herfra; så har den nuværende ordstyrrende oldermand i det lokale Hvedebrøds-Fast-Bagerlaug på embedes vegne besluttet at tildele ham dette bevis på grund af hans gode opførsel, og som svar på hans venligt tilbørlige ansøgning, finder de herrer oldermænd

Sann Vorzeiger dieses, *Johan. Conrad Külermünd* des löblichen Weis-Fast-Becker-Amts Gesell, bey unserm Amts Meistern und Brüdern allhier 1 Jahr in Arbeit gestanden, und sich während solcher Zeit treu und wohl, wie euren Gesellen eignet und gebühret, verhalten, ihm aber von hier zu reisen gewilliget; so habe, als p. t. Worthabender Velttermann der löblichen Weis-Fast-Becker-Amts, demselben, seines Wohlverhaltens halber bey uns, gegenwärtigen Schein, von Amts wegen, ertheilen wollen, mit dem freundlich erzielenden Ersuchen, daß die Herren Velttermänn und sämtliche Meist. Meistere unsers Gewerbes, ihn anderer Orten zu fördern belieben. Zu dessen Beglaubigung habe ich diesen Schein eigenhändig unterschrieben, und mit dem gewöhnlichen Amts-Siegel bekräftet: So geschehen FLENSBURG, den *16ten April* Ao. 1803.

Velttermann

Velttermann

als Meister,

wo obiger Geselle in Arbeit gestanden.

*Peter Leck
Cornelius Paulsen*

Bagersvend Johan Conrad Külermünds anbefalingskrivelse, der er udstedt 16. april 1803 i Flensborg. Ordet »Weiss-Fast-Becker« betegner en vis alsidighed. Det første var et hvedebagværk, der hovedsagelig fandt anvendelse i køkkenet ved tilberedning af frikadeller, brødbuddinger etc. mens »Fast-Bäcker« fremstillede fast brød, eksempelvis rugbrød.

og samtlige medmestre i vort håndværk det for godt at sig god for ham (evt. at hjælpe ham frem) i andre byer. Som bekræftelse herpå har jeg egenhändig underskrevet denne attest og bekræftet den med det ordinære laugssegl: Således sket i Flensborg, den 16. april Ao. 1803

Oldermand Peter Leck
Oldermand Cornelius Paulsen
som mester

hos hvem ovennævnte svend har arbejdet.«

Øverst, ca. midt på arket, ses i cirkelrund indramning med bynavnet indskrevet Flensborgs byvåben med de to løver halvt dækket af det »på vandet stående« kantede tårn med spidst tag, oven over hvilken nældebladet¹².

12. Nøbbe, Erwin: Die älteren Siegel und das Stadtwappen Flensburgs. Særtryk af Flens-

Nederst til venstre på arket ses resterne af det desværre stærkt beskadigede laugssegl, hvormed, som anbefalingskrivelsens tekst til slut fortalte det, attesten var »bestärket«. Seglets trykflade er rund, og langs randen har kunnet læses: DER . FEST . BECKER . AMPT . SIEGEL . IN . FLENSBORCH¹³. I midten har været at se: øverst en engel med udbredte vinger, derunder et skjold, hvori bagerkringlen med krone over. Endvi-

burger Nachrichten von »Unser Schleswig« 25. 1. 1936.

Die Kunstdenkmäler der Stadt Flensburg. Bearbeitet von Ludwig Rohling. Deutscher Kunstverlag, 1955, s. 19. »Siegel und Wappen« af Otto Schütt.

13. Zunft Wappen und Handwerks Insignien der Bäcker. Wappen und Siegel des Bäckerhandwerks. Herausgegeben von der Diarmalt-Aktien-Gesellschaft, München, 1912. Teil I, nr. 86, s. 18-19. Tegningen ikke helt korrekt.

Den smukt udskårne trætavle med den kronede kringle øverst var medlemstavle for bagerlauget i Haderslev.

dere årstallet 1648. Denne motivsammensætning kendes andre steder fra¹⁴. Selve signet-

14. Til eksempel ses den således på følgende segl, de i parentes gengivne numre henviser til nærmene i note 13 nævnte bog, ligeledes Teil I:

1. Berlin 1579 (20).
2. Berlin (24).
3. Berlin 1709 (26), måske.
4. Brieg 1662 (42).
5. Brieg (43).
6. Culmbach 1631 (57).
7. Erfurt 1675 (82).
8. Guben 1676 (125).

9. Guben 1776 (126).

10. Haderslev 1648 (133). DER . FEST . BECKER . AMPT . SIEGEL . IN . HÅDERSLEB. Jvf. Olesen, S.: Bagerne og Konditorerne i Haderslev By og Amt gennem 50 Aar 1880–1930, A/S Modersmaalets Trykkeri, Haderslev 1930, s. 6.

11. Jauer (162).
12. Landeshut (188).
13. Leipzig 1368 (193).
14. Mittweida 1640 (219).
15. Zerbst 1578 (350), to engle og
16. Zittau 1757 (351).

stemplet tilhører Städtisches Museum i Flensborg¹⁵, hvorfra lakseglet venligst er udlånt.

Til slut skal blot nævnes en anden ting fra Bager- og konditorlauget i Haderslev og omegn, som museet ejer: Medlemstavl¹⁶, som er anskaffet af foreningen i 1896¹⁷. Tavlen

15. Städtisches Museum Flensburg inventar nr. 5188.

16. Haderslev Amts Museum, h 11.171 og h 11.316.

17. Olesen, S.: Bagerne og Konditorerne i Ha-

er ca. 1,84 m høj og 1,15 m bred. I midten er et stort firkantet parti med fem rækker til opslag af navne, omgivet af gennembrudt planteornamentik. På topstykket ses bagerkringlen imellem to fabeldyr og med kongekrone over, og under kringlen Haderslev byvåben med byens ældste bro, Sønderbro, gengivet. Nederst på tavlen læses: Medlemstavl 1880.

derslev By og Amt gennem 50 Aar, 1880–1930. A/S Modersmaalets Trykkeri, Haderslev 1930, s. 12.

*Der Fest Becker
Amts Siegel
in Flensborch.*

Kursus for slægts- og lokalhistorikere

Historisk Samfund for Sønderjylland arrangerer i foråret et kursus i slægts- og lokalhistorisk arbejde. Det forudsættes, at deltagerne har noget kendskab til tysk, og for at få det fulde udbytte af de praktiske øvelser vil det være formålstjenligt at have en sønderjysk slægt at undersøge, enten ens egen, ægtefællens eller en god bekendts. Der vil også være mulighed for at starte – eller fortsætte – lokalhistoriske studier.

Leder: arkivar, cand. mag. Lars N. Henningsen.

Tid: mandage fra 15. februar til 26. april, kl. 19.00-21.30 (ialt 30 timer).

Sted: Landsarkivet, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå.

Indskrivningsgebyr: 140 kr. pr. deltager.

Deltagerantallet er begrænset.

Tilmelding snarest belejligt til Historisk Samfunds kontor, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå, tlf. (04) 62 46 83.

Polakhus i Hjerndrup. Foto 1981.

En analfabet i Hjerndrup

Af AKSEL GYLDENKÆRNE

Det sidste analfabet i Hjerndrup døde for få år siden. Han var polak, og lærer Aksel Gyldenkærne, Hjerndrup, fortæller lidt om polakernes vilkår i livet og efter døden.

For et par år siden døde Hjerndrups sidste analfabet. Han boede i et lille hus med tag af pap og blik. Med sin kone talte han polsk; med andre foregik det på en blanding af dansk, tysk og polsk, der var vanskelig at forstå for folk, der ikke var vant til det. Skulle han have penge, nægtede han at kvittere for dem. Jeg kan ikke skrive, sagde han, jeg har aldrig gået i skole!

Han fortalte om det Polen, han var født i – det var dengang delt mellem Tyskland og

Rusland – og om myndigheder, som ikke ville lade polakernes børn komme til skole og lære noget; de skulle ikke blive for vanskelige at styre. Og han fortalte om turen gennem Tyskland, om at sulte og spise græs for at komme hen, hvor man kunne tjene en mark om dagen i stedet for den halve mark, man kunne få i Polen. Han fortalte om de gårde, hans kone og han havde arbejdet på, og om besættelsestiden, hvor tyskerne sagde: Polakker er tyskere, så du skal holde med os. Og landbetjenten, der bagefter sagde: Du har været en god dansker under krigen, nu skal jeg hjælpe dig med de papirer, så du kan blive dansk statsborger.

Han og hans kone var blandt de sidste

i den bølge af fremmede arbejdere, flest polakker, men også tyskere og svenskere, som i årene før og efter århundredskiftet prægede de større gårde, ikke blot inden for Danmarks daværende grænser, men også i Sønderjylland.

I Hjerndrup er der flere ret store gårde, hvor man engang havde mange tjenestefolk. En del af dem var ugifte, men mange var gifte og boede i huse, der hørte til gårdene. Efterkommere af disse arbejdere kan fortælle meget om fattigdom i små boliger og om hårdt arbejde.

Sammen med lige så fattige arbejdere født på egnen var de fremmede i høj grad med til at præge livet i sognet, og pastor Claussen, der var sognepræst 1890–1915, giver gang på gang udtryk for, at det bekymrer ham.

I 1904 fortæller han om tilbagegang i det kirkelige liv, som han giver den mere og mere skærpede politiske spænding skylden for. »Dog er også aftagen af religiøs interesse åbenbar, der til dels kommer af de mange ejerskifter og indvandringer fra fremmede, mindre religiøse menigheder . . .«

1909 klager han over, at de bedste arbejdere drager til byen. ». . . de tilbageblivende er ofte fordringsfulde uden at yde tilstrækkeligt og drager fra sogn til sogn. Det kan set fra et kristeligt standpunkt med rette frygtes, at netop disse småfolks børn får den sletteste opdragelse. Da forældrene mere eller mindre er løst fra Guds ord og sakramente, så bliver børnene det også, og det har som følge heraf vist sig, at den tjenende ungdom næsten fuldstændig står uden for kirkelig påvirkning.«

I 1911 nævner han en stor ejendomshandel i Hjerndrup, hvor tilflytterne stort set holdt sig fra kirken, mens sognets gamle familier besøgte gudstjenesten som sædvanlig. At de største ejendomshandler i disse år var den prøjsiske regerings opkøb til domænegårde, siger han ikke. Om en af disse domænegårde, »Juhlsminde«, hævdes det, at der en tid var en »husstand« på 76 perso-

ner.

Pastor Claussen fortæller heller ikke, at mange af disse indvandrere »fra fremmede, mindre religiøse menigheder« var polakker og altså katolikker. Uden at skulle dokumentere det her kan man vist tillade sig at hævde, at polske arbejdere traditionelt er meget stærkt knyttet til deres kirke. Men hvilket udbytte kunne de have af en protestantisk gudstjeneste på et uforståeligt sprog? Hertil kan så føjes den lave sociale status, der jo også har holdt mange andre fra at vise sig i kirken mere end højst nødvendigt.

Sognepræsten forestod de kirkelige handlinger også for katolikkerne, såvel barnedåb som bryllup og begravelse. Han har døbt mange tjenestepigers børn, født uden for ægteskab, og i kirkebogen tilføjet: Moderen romersk-katolsk.

I 1908 fik katolikkerne en kirke i Haderslev og dermed en bedre kirkelig betjening. Det betød blandt andet, at man også i Hjerndrup kunne blive begravet efter katolsk skik.

Bosiddende folk i Hjerndrup havde deres gravsteder på kirkegården knyttet til det hus, de boede i eller til deres gård. Lå en gård i Vester Hjerndrup, kunne man finde dens gravsted med 10 gravpladser i den vestlige side af kirkegården, gårdene i Øster Hjerndrup havde deres mod øst. Det gav anelse og styrkede ens slægtsfølelse, at man havde sine forfædre liggende der ved siden af hinanden; man havde ligesom mere del i sognets historie. Til de mindre ejendomme og legehuse hørte et gravsted med fem pladser, men størrelsen kunne dog variere noget.

Kirkegården er delt i fire nogenlunde lige store afsnit med afsnit I og II syd for kirken, der er placeret i afsnit III samt afsnit IV, som er nord for kirken.

Vil man finde sognets fattigste og de fremmede, kan det ikke nytte at søge syd for kirken, for, som pastor Claussens forgænger i embedet engang skrev: forskellen mellem høj og lav har altid været fremherskende i Hjerndrup.

I afsnit I længst mod syd er der 8 gravsteder med 10 gravpladser og nogle, der er mindre. Her blev i årene 1891–1915 foretaget 25 jordfæstelser, de dødtes gennemsnitsalder var 42,6 år. Det ser ikke ud af meget sammenlignet med nutidens.

De fleste gode gårde har grave i afsnit II. Her er der 10 gravsteder med hver 10 pladser foruden 2 mindre. De 25, der blev begravet her i samme periode, opnåede en gennemsnitsalder på 45,2 år.

Afsnit III præges af kirkens beliggenhed. Foruden nogle mindre gravsteder finder vi her et med 10 gravpladser vest for kirken, ved sydmuren har degnen sine 6 pladser, og længst mod øst har de to store gårde i Øster Hjerndrup deres gravsteder med hver 15 pladser. I dette afsnit blev begravet 21, gennemsnitsalderen var 49,5 år.

Nord for kirken, i afsnit IV, er der 19 gravsteder, som hører til huse og mindre landejendomme, og så er der rækkegravene.

I den nævnte periode på 25 år har der fundet flere begravelser sted her end på hele den øvrige kirkegård, i alt 89, og gennemsnitsalderen er nede på 32,9 år.

Ser man på rækkegravene alene, er der her begravet 61 personer med en gennemsnitlig levealder af 23,2 år. Af disse 61 er de 10 dødfødte, mens 23 er døde inden for

det første år. Om 2 af de sidstnævnte oplyses, at de er begravet udøbte, selv om det også fremgår af kirkebogen, at det ikke var usædvanligt, at degnen foretog nøddåb.

De 10 dødfødte fordeler sig med fem af udenlandske forældre, heraf 3 ugifte mødre, og fem af forældre med danske navne.

Det er i rækkegravene, og kun her, man finder navne som Grabatzka, Zorowiec, Rojec, Bienek, Andrusczak og andre, som er kommet østfra.

– Siden dengang er meget ændret. Befolkningstallet er gået tilbage, og mange huse er revet ned, uden at der er bygget nye på stedet – det gælder for resten også fattighuset. En del små lejligheder er lagt sammen til større, og nogle gamle huse er sat i stand, så de er bedre nu, end de var, da de var nye.

Også på kirkegården ses de nye tider. Gårdfolkene er ikke så interesserede i store gravsteder, som de engang var. Der er rigelig plads nu, så nord for kirken er der sået græs.

Kilder:

Dansk præste- og sognehistorie.

Kirkebog for Hjerndrup sogn.

Begravelsesregister for Hjerndrup kirkegård.

Boganmeldelser

Historisk Forening for Gråsten By og Egn

I disse år kan vi iagttage en glædelig stigning i interessen for historie og lokalhistorie.

Således er der i næsten alle kommuner eller sogne i de senere år oprettet lokalhistoriske foreninger. Mange steder indrettes tillige et lokalhistorisk arkiv eller et lille museum.

I Gråsten har vi haft »Historisk forening

for Gråsten by og egn« siden 1975, og for 7. gang udgiver foreningen i år sit årsskrift.

Dette årsskrift er – efter min mening – det hidtil bedste, både indhold og udførelse: tydelige bogstaver, gode billeder, godt papir og med interessant stof.

Det første kapitel har overskriften »Æhjuler i Dalsgård«, og vi læser om hjuler C. P. Christensens oplevelser under krigen

1864 og i årene herefter, da han – for at undgå prøjsisk krigstjeneste – flygtede via Holnæs til Fyn, senere til Århus og København. 1873 kunne Christensen efter meget besvær vende tilbage til sin hjemstavn. Vi læser C. P. Christensens egne ord, nedskrevet 1904, og vi, der kender C. P. Christensens efterkommere og huset, hvorfra han flygtede, ser tydeligt Christensens fine personlighed og alle de trængsler, som han måtte igennem i disse ufredsår.

Næste kapitel omhandler udstykningen fra Gråsten hovedgård 1930. Det er godt, at denne historie er skrevet, inden det blev for sent. For nu er disse husmandssteder enten slået sammen til større brug, eller de beboes i dag af mennesker, der har deres job i byen. Jeg husker tydeligt disse gode hjem med deres faste rammer, med fint familiesammenhold og med gensidig arbejdsdeling. Husmandshjemmene fremmede handel og erhverv. Til trods for kriseti-

der og små økonomiske forhold var husmandsfamilien kendt for at være en punktlig betaler. Også sogneråd, kirke og skole her på egnen fik nyt liv og inspiration af de talrige husmandsfamilier. Med stort vemod må vi i dag huske disse prægtige hjem og derfor er den artikel, som Poul Andersen her skriver, meget nødvendig og i høj grad fortjent.

Næste kapitel hedder »I Adsbøl præstegård 1864«, og her gengives pastorinde Gads`dagbog fra krigen 1864. Dybest indtryk på mig gjorde den detaljerede skildring af den frygtelige vinterdag, lørdag den 6. februar 1864; man forstår godt, at både danske og tyske tropper var stærkt forkomne, da de ankom til Sundeved/Dybbøl efter tilbagetoget fra Dannevirke.

Dette lokalhistoriske årsskrift vil blive læst med stor fornøjelse af medlemmerne og vil også have interesse for historisk interesserede uden for Gråsten.

Uwe Møller

Grænselands-dagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

1. november: Grenzfriedensbund må som følge af besparelser på de offentlige budgetter forudse indskrænkninger i sit sociale arbejde. Forbundet giver SPD's mindretalserklæring fuld tilslutning.

Det sydslesvigske julemærke udsendes for 33. gang. Det er tegnet af den danske grafiker Ole Nilsson, der har brugt fire eventyrmotiver.

4. november: Flensborg Avis advarer i en leder de sydslesvigske organisationer imod gennem fremhævelsen af egne lokale an-

lægsopgaver at blokere for en særbevilling til en central opgave f.eks. udvidelse af Dansk Centralbiblioteks byggeri.

Formanden for Nationale Friiske, gård-ejer Carsten Boysen, Risum, udnævnes til Ridder af Dannebrog.

5. november: Med 106.275 arbejdsløse eller 6,6% af den samlede arbejdsstyrke, har Slesvig-Holsten nået det højeste arbejdsløshedstal siden 1955. Flensborg by ligger højest med 10,7 %.

Der bør gøres mere for det frisiske sprog både i massemedierne og gennem frem-

skaffelse af bedre undervisningsmateriale til skolerne i Nordfrislands amt, fastslår man på et møde mellem nordfrisiske organisationer i Nibøl.

Den danske idrætsforening Stjernen i Flensborg vil som forudsætning for optagelse af nye medlemmer kræve et samtidigt medlemsskab af Sydslesvigsk Forening.

Selskabet for Slesvig-Holstens landshistorie vil gennem udstillinger give en dokumentarisk fremstilling af landets nazistiske periode efter 1933.

7. november: Både Sydslesvigsk Forening, Grænseforeningen, den slesvigholstenske økonomiminister, Europa-Unionen, erhvervskredse og private protesterer imod den af den danske regering planlagte afgift på 50 kr. pr. buspassager, der kører over grænsen.

Takket være et af Grænseforeningens ledere sikres erhvervelsen af en bygning i Rude til indretning af et ældrecenter.

Kiellanddagens kontaktudvalg til det tyske mindretal holder møde i Søvested. Man kritiserer enkelte nordslesvigske kommuners holdning til tyske børnehavetilskud, der ydes til otte børnehaver med 120 børn. Det tyske mindretals budget vil stige fra 24,6 mill. i 1981 til 26,5 mill. DM for 1982.

Danske Kvinders slesvigske Forening holder sit 60-års jubilæum ved en fest i Idrætshallen i Flensborg.

11. november: Ved Skovby er fundet rester af en vikingelandsby med udløbere til det 12. og 13. århundrede; det er den første boplads, der er fundet i Hedeby og Dannevirkes opland.

En delegation på 18. sydslesvigere besøger det danske folketing; der aflægges også besøg hos Kommunernes Landsforening og på Gentofte rådhus.

Nedskæringer fra 43,7 til 30,4 mill. DM

i landbrugsbudgettet til erhvervsvremmende formål vil i særlig grad ramme landsdelen Sydslesvig.

12. november: Rådmand Jacob Meyer advarer de tyske partier i Flensborg byråd mod at tale om det gode dansk-tyske forhold og derefter at foretage nedskæringer i bevillingerne til det danske arbejde.

Overfor Landspresselogen beklager Karl Otto Meyer Landsregeringens afvisende holdning til en forhøjelse af procentsatsen for tilskud til det danske skolevæsen. Vice-skoledirektør Hans Andresen peger på, at stillingen for de danske skoler siden 1950 kun er forbedret med 5 pct.

13. november: Kopien af Thorvaldsens dåbsengel, der har stået i Haderslev frime-nighedskirke, skænkes til den danske kirke i Rendsborg.

Med næsten 4000 deltagere i denne sæsons voksenundervisning og ca. 300 kurser mener formanden for voksenundervisningen, rektor Knud Fanø, at vel er der fortsat fremgang, men at toppen også er ved at være nået. De tyske tilskud til dansk voksenundervisning er stigende fra 108.000 DM i fjor til 114.000 DM i år.

16. november: Rigsarkivar, professor, dr. phil. Olaf Olsen råder til at fare med lempe ved rekonstruktioner af Dannevirkes voldpartier og ikke skabe noget, der vil stå i brutal modsætning til de ægte rester af voldene.

19. november: Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig kan fejre sit 60-års jubilæum.

I Ladelund nedlægges grundstenen til den nye danske ungdomsskole.

I Flensborgs borgerhal åbner general-konsul Jørgen Peder Hansen Svendborgudstillingen »En by i Danmark« og peger på de mange lighedspunkter mellem de to byer.

20. november: I et skrift fra Landskontoret til pleje af fortidsminder slås til lyd for at gennemføre en rekonstruktion af parkanlægget Neuwerk ved Gottorp slot.

Lærer Hans Jørgen Henningsen, Nibøl, hædres med Rosenkjærs legat for sin folkelige og kulturelle indsats på begge sider af grænsen.

Grundstenen til Sydslesvigs nye danske efterskole i Ladelund nedlægges. A. P. Møller Fonden har givet 15 mill. kroner til opførelsen. Skolen ventes færdigbygget sommeren 1982.

21. november: Menighedsrådet i Egernførde har foreløbig indsamlet 100.000 DM til en dansk kirkesal i Egernførde.

24. november: 144 personer evakueres fra Galmsbøl-kog og Mariekogen under stormen. På Før konstateres den højeste vandstand i de sidste 150 år med 3,45 m over normalt tidevand. Der noteres betydelige ødelæggelser på Halligerne, ligesom Nøsediget på Sild overskylles. Det nye dige udenfor Rødenæs holdt.

Af i alt 67 mill. flasker rom, der er solgt i Vesttyskland i 1980, kommer omkring en trediedel fra romhuset Hansen og dets datterselskaber i Flensborg.

25. november: På et diskussionsmøde i Kiel-Schönberg beklager Karl Otto Meyer danske kommuners behandling af tyske børnehaver i Nordslesvig, men peger samtidig på, at ca. 200 sydslesvigske kommuner har afvist berettigede danske ønsker.

I landdagen gør Karl Otto Meyer påny op med den tyske tilskudspolitik og peger især på forskellene i forhøjelserne til de tyske grænseorganisationer og det, der ydes til dansk kulturelt arbejde. Mens SSV i 1976 fik 650.000 DM, er dette beløb til 1981 forhøjet til 850.000 DM. Samtidig er de samlede tilskud til tyske kulturelle formål incl. det tyske grænsearbejde steget

fra 6,851 mill. til 14,541 mill. DM.

26. november: Ministerpræsident Gerhard Stoltenberg afviser pure at gå ind for forhøjelser til blandt andet det danske skolevæsen.

Undervisningsministeriets udvalg vedrørende danske kulturelle anliggender i Sydslesvig, populært kaldt enten 5- eller 6-mandsudvalget, har bestået i 25 år.

27. november: Pensioneret lærer i Vyk Jens Lorenzen udgiver en læsebog på halligfrisisk. Mens i 1905 omkring halvdelen af husstandene på Nordmarsk-Langenæs talte frisisk til daglig, var tallet i 1972 nede på 6,3 %.

I et foredrag i Folkeuniversitetet i Flensborg fastslår professor Troels Fink, at der ikke findes en slesvigsk identitet. Man kunne være dansk eller tysk slesviger, men ikke ren slesviger.

28. november: »Svalen« ved Slesvig domkirke åbnes igen efter en årelang restaurering.

Udbygges regionaliseringen i radio og TV, som man har gjort det i USA, har mindretalsbladene ingen chance for at overleve, fastslog SSF-formand Ernst Vollertsen på FUEV-styrelsesmøde i Læk. Mindretalsunionen vil påny forsøge at få en observatør ved Europarådet i Strassbourg.

NORD FOR GRÆNSEN

5. november: Ved amtsrådsvalget i Sønderjyllands amt opstiller ialt 229 kandidater. Der skal besættes 29 mandater.

Da der ikke opnås overenskomst med Tønder kommune, må den tyske børnehaver i Abild lukke fra 1. januar, beslutter den tyske skole- og sprogforening.

Tønder-komiteen under Danmarks Naturfredningsforening vil søge at forhindre, at der sker yderligere ødelæggelser på de gamle varfter og sommerdiger.

6. november: Grænseforeningen finder det vigtigt med gode mindretals-arbejdsmuligheder og tilslutter sig derfor det tyske mindretals ønske om et kontor til kontakt med såvel folketinget som statsadministrationen.

Tønder kommune indvier sit nye rådhus.

7. november: Under udgravninger ved Lilholt syd for Skrydstrup flyveplads har man fundet rester af den i 1600-tallet forsvundne Nybøl kirke.

Det tyske mindretal holder sin Tyske Dag. Folkegruppen har brug for medlemmernes solidaritet, siger Gerhard Schmidt med henblik på kommunalvalget. På mødet i Tinglev hyldes amtsborgmester Erik Jessen for den forståelse, han har vist mindretallet. Den af Jes Schmidt-stiftelsen oprettede Nordslesvigpris uddeles første gang til Karl Uwe Berdin, Ravsted. Landdagspræsident Helmut Lemke fastslår, at det venskabelige naboforhold udvides gradvis.

8. november: Slesvigsk Parti forelægger sit valgprogram til amts- og kommunalvalget, hvori det understreges, at der ikke er plads til dyre eksperimenter.

9. november: I Haderslev indgås et, som der skrives, »historisk« valgforbund omfattende Slesvigsk Parti, Fremskridtspartiet, Venstre og Konservative. Også udadtil er Slesvigsk Parti nu blevet »salonfähig«, skriver Der Nordslesviger hertil.

Den vesttyske gårdejer Harald Callesen, der købte gården Store Tønde i Jejsing, har følt det som en særdeles glædelig overraskelse at møde danskerne. Alle uden undtagelse har været venlige og hjælpsomme, og han har kun fået positive indtryk.

Fra alle sider protesteres imod den af regeringen planlagte afgift på 50 kr. for busrejser over grænsen. Den nyvalgte for-

mand for den socialdemokratiske folketingsgruppe, J. K. Hansen, Sønderborg, opfordrer dog tyskerne til at holde fingrene væk og undlade at blande sig i danske anliggender.

11. november: Våbenstilstandsdagen mindes med kransenedlæggelse ved mindsten over den første verdenskrigs faldne. I Møgeltønder deltog dronning Margrethe i en mindegudstjeneste.

Slesvigsk Partis amtsrådsmedlem Hermann Heil beklager, at det grænseoverskridende samarbejde mellem Sønderjyllands amt og amterne syd for grænsen er gået delvis i stå, og han foreslår derfor amtsborgmester Erik Jessen som koordinator for samarbejdet.

12. november: I en samtale med Der Nordschleswiger påtaler amtsborgmester Erik Jessen visse kommuners holdning overfor tyske børnehaver, ligesom der også overfor det tyske bibliotek burde være vist større forståelse fra amtsrådets side.

14. november: Amtsborgmester-kandidat Kresten Philipsen finder tanken om Erik Jessen som koordinator for grænsesamarbejdet udmærket, men Erik Jessen mener, at det kan blive det første skridt i retning af en institutionalisering.

Formanden for Centrum-Demokraterne i Sønderjyllands amt, speditør Carl Hahn mener, at der til folketingsvalget den 8. december vel kan blive tale om et nyt valgteknisk samarbejde med Slesvigsk Parti, men vil dog ikke acceptere Peter Wilhelmsen som eventuel kandidat.

15. november: Haderslev Cityforening vil rette op på den skæve grænsehandel ved at tilbyde flensborgere gratis bustransport til indkøbsture i Haderslev.

Centrum-Demokraternes gruppeformand, Arne Melchior, afviser, at der alle-

rede nu kan blive tale om et nyt valgtek-nisk samarbejde med Slesvigsk Parti. Der er endnu for dybe sår efter situationen for to år siden, mener Arne Melchior.

17. november: Ved amtsrådsvalget opnår Slesvigsk Parti 6285 stemmer mod 6508 i 1978, og i de 11 primærkommuner, hvor partiet opstillede, opnåedes ialt 5857 stemmer mod 6085 i 1978. De tyske mandater i Haderslev og Sønderborg gik tabt, mens der ingen mandater blev i Bov, Lundtoft og Rødekro kommuner. Mod tidligere 14 har mindretallet nu kun 12 kommunalrådsrepræsentanter. Til amtsrådet genvalgtes Herman Heil. I Tinglev er Slesvigsk Parti fortsat det største parti.

Europavej 3 skal bevare sin status og ikke ændres til en lavere status, siger repræsentanter fra den danske sektion af E 3-sammenslutningen i en henvendelse til trafikminister Knud Heinesen.

18. november: I Løgumkloster mødes ca. 80 repræsentanter for kirkerne i Øst- og Vesteuropa til en Euro-øumenisk konference.

21. november: Statsminister Anker Jørgensen vil drøfte oprettelse af et tysk sekretariat ved folketinget med tingets præsidium, erklærer statsministeren under en samtale med tyske mindretalsrepræsentanter i Åbenrå.

Venstre i Sønderborg vil gå ind for, at der ydes det tyske mindretal muligheder for at varetage dets specielle interesser, siger Venstreformand Hans Jessen i relation til tabet af det tyske mandat i Sønderborg byråd; man manglede 2 stemmer i at blive repræsenteret.

Deutsche Gemeinde skal i det kommende år bruge 2,7 mill. kr. Heraf ventes 1,7 mill. i tilskud. Der bliver ingen midler til en ny tysk præstebolig i Gråsten.

Med 125 mod 26 vedtog Slesvigsk Parti

ikke at deltage i folketingsvalget den 8. december.

23. november: I Haderslev vælges socialdemokraten Kurt Dørflinger til ny borgmester. Tinglev kommune vælger forstander Hardy Knudsen til borgmester, Slesvigsk Parti, der øgede sit stemmetal og beholdt sine fire mandater, får posten som 2. viceborgmester, der tilfalder Harald Søndergård. I Gråsten nyvælges med Slesvigsk Partis stemme Uwe Nannsen til borgmester.

24. november: En kraftig storm forvolder betydelige ødelæggelser på Sønderjyllands vestkyst. Ved Ballum er der store oversvømmelser. På Rømø sker meget store skader. Takket være det nye Højerdige undgår Tønderegnens befolkning en evakuering.

På et dansk-tysk erhvervsmøde i Haderslev er der enighed om så kraftigt som muligt at støtte bestræbelserne for at få bygget en Storebæltsbro.

Sønderjyllands nuvalgte amtsråd vælger gårdejer Kresten Philipsen til amtsborgmester, Dycke Hoff bliver 1. og Peter Holst 2. amtsviceborgmester. Hermann Heil, Slesvigsk Parti, har fortsat sæde i økonomiudvalget.

27. november: Slesvigsk Parti såvel i Sønderborg som i Haderslev kræver en ny fintælling af stemmerne til kommunevalget.

Trafikminister Knud Heinesen besigtiger stormskaderne på vestkysten, men tør ikke love bedre digesikring. Dog loves erstatning til de skaderamte.

Æres-Rummelpotten 1981 tildeles Tønder Festival Fonden.

29. november: Gamle østfrontkæmpere holder hemmeligt møde i Felsted, man nedlægger krans på Frits Clausens grav og i mindelunden på Knivsbjerg.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Læs Grænseforeningens blad

GRÆNSEN

Fire numre om året: 20 kr.

Bestilles hos
Grænseforeningen,
Peder Skrams gade 5,
1054 København K.
Tlf. (01) 11 30 63

**Jydernes
egen
kreditforening...**

6100 HADERSLEV Astrupvej 13
Tlf. (04) 52 70 00
6950 RINGKOBING Herringvej 3
Tlf. (07) 32 01 11
8800 VIBORG Sct Mathiasgade 1-3
Tlf. (06) 62 33 33
9100 AALBORG Boulevarden 43
Tlf. (06) 12 38 77
8200 ARHUS-VIBY J. Borgvold 16
Tlf. (06) 14 88 00

En lokal bank
har mange fordele
- derfor
SYDBANK

den Sønderjyske Bank

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/S

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

Sønderjyllands Lånekasse

Nørregade 21 . Haderslev . Telefon (04) 52 66 33

Kontortid: kl. 9-12

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S

Vestergade 14, 8500 Vejens
Telf. (04) 54 12 28

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

**Grønsejlandets liv
Grønsejlandets sang**

møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Historisk Samfund
for Sønderjylland
Ekspedition Haderslevvej 45,
6200 Åbenrå
Telefon 04-62 46 83
Åbent kl. 9-16.

Selskabs- og udflugtskørsel
Routeautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By
Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

**A/S Sønderjysk Frøforsyning
Frøavl & Frøhandel**

Aabenraa

**OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV**

**Mød
Bankrådgiveren i
PRIVATbanken**

Sønderjysk Månedsskrifts redaktionsadresse:

H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.

Ekspeditionens adresse:

Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderstevvej 45, 6200 Abenrå.

Tlf. (04) 62 46 83. Giro 504 26 82.

Redaktørernes adresser:

Seminarieadjunkt Jørn Buch, Marielystvej 10, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 33 08.

Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev,

tlf. (04) 52 17 37. (ansvh.)

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium – Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 – Tlf. (04) 42 55 25

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder – Aktiv deltagelse i udgravninger – Indsamling af folkeminder – Medvirken i udstillingsarbejde.

Arbejdet ledes af mag. art. Birgitte Wistoft.

Lange kursus: 2 måneder januar–februar, 3 måneder marts–maj, 5 måneder januar–maj.

Korte kursus juni–november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster

Tlf. (04) 74 40 40, kontor mandag–fredag kl. 10.30–13.00

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/3 · VOJENS

DANEBOG HØJSKOLE – ALS

4 ell. 8 måneders kursus fra september

4 måneders kursus fra januar

Tlf. (04) 46 41 12

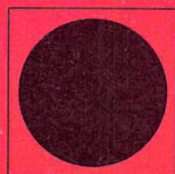
Mogens Hemmingsen

**Vi skaffer
penge
til huse.**

Kreditforeningen Danmark

Storegade 31¹, Postbox 103,
6200 Abenrå, Tlf. (04) 62 74 00.

Sparekassen

Sydjylland